

Édes Anyanyelvünk

XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1994. ÁPRILIS

ÁRA: 40 FORINT

A tartalomból:

**Az anyanyelv –
lelkiállapot**
Beszélgetés Vadász
Ági és Ulbrich András
rádióbemondóval

P. Kovács Imre:
„Nyelvi vetélkedő”
a futballpályákon

Bán Ervin:
Krisztus előtt vagy
időszámításunk előtt?

Fazekas Mónika:
Helyesen írunk-e?

Kugler Nóra:
Ki akarja vezetni
a CIA-t?

Tóth Péter:
„Czinterem-virág veri
a fejét”

Szende Aladár:
Polgári nyelvvédelem

És:
Nyelv- és agyficamok,
nyelvi mozaik, nyelvi
humor, nyelvész-
leletek, keresztretjvény!

Szilágyi Ferenc

Egy lap évfordulójára **A 15 éves Édes Anyanyelvünknek**

*Már ha Kazinczy nevét viselő utcába' kötött ki
szellemi központod, tudd meg, e név kötelez:
Jót s jól és magyarul – ahogy ő megvívta a harcát
s emberül; így küzdj, s így élni fog a haza, nyelv!
S élni te is, magad is, hű, jó kertésze a nyelvnek
oltva a jót, a nemest s nyesve le azt, ami korcs.*

Zimányi Árpád

Divatszavaink nyomában

Beszédünkben, írásbeli megnyilatkozásainkban mindig szükségünk van olyan kialakult, megszokott elemekre, frazeológiai kapcsolatokra, amelyek megkönnyítik a folyamatos szövegalkotást. Ezekre – mint biztos alapokra – megerősítő gondolkodás nélkül építhetjük mondatainkat. Az állandósult szókapcsolatok (képes kifejezések, szólások, közmondások, társalgási formulák, közhelyek) mellett szóhasználatunkban jelen vannak a divatszók vagy a divatos kifejezések is. Alakjukat, alkotásmódjukat tekintve általában szabályosak ugyan, de elszaporodásuk kiszorítja a változatos szinonimákat. Elnevezésük utal rá, hogy legnagyobb részük meghatározott időszakhoz kötődik, ám akadnak olyanok is, amelyek évtizedeken keresztül megőrzik dicstelen népszerűségüket. Nemcsak bizonyos korhoz, hanem kezdetben egy adott stílusréteghez is kapcsolódnak, bár azután szélesebb körben is felkapottá válnak.

Vizsgálatot végeztem annak megállapítására, hogy melyek voltak a nyelvművelő irodalmunkban leírt divatszavak 1950-től napjainkig. A felmérés segítségével tovább árnyalhatjuk az iménti vázlatos képet. A gyakoribb példák közül készített válogatásban az évszám azt jelzi, hogy mikor figyeltek föl először többen is valamely szó túlzott elszaporodására. Évtizedenként haladva jobban a szemünkbe ötlenek a sajátosságok.

1952: *komoly* (feladat, vállalás, döntés, intézkedés), *döntő* (fordulat, szakasz), *szűk keresztmetszet, irányt vesz*;

1953: *irányvonal, objektív nehézség, felvetés*;

1954: *alapszerv*;

1955: *minőség, élenjáró*;

1959: *eredményez*.

Az 1950-es évek példái jórészt a mozgalmi zsargonból származnak, s egynémelyiküket korfeszítő értékűnek tekinthetjük. Nyelvművelőink már ekkor észlelték, hogy ezeket az úgynevezett „nagy szavakat” igen hamar lejárárták örökös ismételtetésükkel. *Komoly* melléknevünk két okból is tanulságos. Egyfelől: már hosszabb ideje őrzi divatszó mivoltát, másfelől viszont ez a megállapítás csak bizonyos megszorítással érvényes. Túlzott használatát ugyanis csupán meghatározott jelentésárnyalatokban kifogásolhatjuk, nem pedig alapjelentésében. Értelmező kéziszótárunk szerint 'fontos, jelentős' értelemben főleg a sajtónyelvben tűnik föl, 'nagy, figyelemre méltó' jelentésben (pl. *komoly havazás*) viszont „he-nye szóhasználatúnak” minősíti. Más szavak esetében is fölfigyelhetünk arra,

(folytatás a 6. oldalon)

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének
évente ötször megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felőlős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23-27.
Telefon: 112-4010

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.

Terjeszti:

a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban,
valamint közvetlenül vagy
postautalványon a Hírlap-előfizetési
és Lapellátási Irodánál (HELIR),
amelynek címe: 1900 Budapest,
XIII., Lehel út 10/A. (Kérésre az
iroda postautalványt küld!)
Előfizetési díj: egy évre 200 Ft
Számonkénti ár: 40 Ft
Az Anyanyelvápolók Szövetségének
tagjai a lapot a tagdíj fejében
illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk
kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2-4.

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Címlapterv:

Heiling Zsolt

Lapunk kiadását a Művelődési és
Közülatási Minisztérium,
A Szép Magyar Nyelvért
Alapítvány és a
Magyar Sajtó Alapítvány támogatja.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 132-3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

Pályázati felhívás

A Honismereti Szövetség és az Anyanyelvápolók Szövetsége közös pályáza-
tot hirdet

ANYANYELV ÉS NEMZETTUDAT A XX. SZÁZAD VÉGÉN

címmel. A pályázóktól annak kifejtését várjuk, mit jelent számukra az anyanyelv
és az általa közvetített kultúra birtoklása, milyen összefüggést és kölcsönhatást
éreznek anyanyelvünk és népünk léte, történelme között.

A pályázatot felnőtt és ifjúsági (18 éves korig) kategóriában hirdetjük meg. A
pályázat jelíges. Külön borítékban kell feltüntetni a pályamű szerzőjét, foglalko-
zását és lakcímét. A maximális terjedelem a felnőtt kategóriában 25 oldal, az if-
júsági kategóriában 15 oldal. A pályaműveket két példányban, a jelíge és a ka-
tegória feltüntetésével 1994. szeptember 15-ig kell beküldeni a következő címre:
Honismereti Szövetség, 1250 Budapest, Postafiók: 23. Eredményhirdetés az
1994. október 23-i ünnepi megemlékezés alkalmából Budapesten. A nyertese-
ket erről külön értesítjük.

Díjazás	a felnőtt kategóriában:	az ifjúsági kategóriában:
I. díj	25 000 Ft	15 000 Ft
II. díj	20 000 Ft	10 000 Ft
III. díj	10 000 Ft	5 000 Ft

A díjak megosztva, illetve többszörösen is kiadhatók. A díjat nem nyert, de el-
ismerésre méltó pályamunkák szerzőit könyvjutalomban részesítjük.

Budapest, 1994. március 15.

Honismereti Szövetség

Anyanyelvápolók Szövetsége

TARTALOM

Szilágyi Ferenc: Egy lap évfordulójára	1
Zimányi Árpád: Divatszavaink nyomában	1
Honismereti pályázat	2
Deme László: Nyelv- és agyficamok	3
Csetneki Sándorné: Hogy sikerült a fogalmazás?	3
Bódi Zoltán: „Az anyanyelv – lelkiállapot.” Beszélgetés Vadász Ági és Ulbrich András rádióbemondóval	4
Maróti Andor: Szószaporítás	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Zabó Gyula: Nyelv – érzék nélkül	6
Nyelvész-leletek	6
P. Kovács Imre: „Nyelvi vetélkedő” a futballpályákon	7
Murádin László: Tréfa ide, tréfa oda	7
Bozsik Gabriella: Kötőjellel helyesebb?	8
Holczer József: A tagadó/tiltó közbevetés buktatói	8
F. Kovács Ferenc: Átmérő és átló	8
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Kossuth Lajos neve mint szabadkőművesi páholynév	9
Buvári Márta: Hová sietnek?	9
Fazekas Mónika: Helyesen írunk-e?	10
Kugler Nóra: Ki akarja vezetni a CIA-t?	11
Bán Ervin: Krisztus előtt vagy időszámításunk előtt?	12
Tóth Péter: „Czinterem-virág veri a fejét”	12
Benkóczy György: Szófacsarásaink	13
Pásztor Emil: Magyar kultúra – magyar műveltség	13
Szántó Jenő: Ne essünk túlzásba!	14
Kiskun Farkas László: Mik vagyunk?	14
Fazekas Mátyás: CSOB indexelek!	14
Minya Károly: Békebeli helyesírás	14
Szende Aladár: Polgári nyelvvédelem	15
Simon Emese: Katalógus-postánk	15
Bánffy György parlamenti felszólalása	16
Csermely Tibor: Anyanyelvi nevelés a nyíregyházi Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán	16
Szabó Kálmán: Megnől az ember szíve	16
Graf Rezső: Emlékezés az első magyar költőre, Balassi Bálintra – Móra Ferenc halálának 60. évfordulójára	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztjévtény	19
Nyelvi humor	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

NYELV- ÉS AGYFICAMOK

Jelenségeket sorolni könnyű volt, okokat keresni jóval nehezebb. Mégis bele kell vágnom, hiszen három folytatáson át ígértem: megpróbálok mögé nézni annak az egyre gyakrabban és mind szélesebb körben jelentkező tünetnek, amely a szavak, szókapcsolatok, szólások, mondatalkotási formák használatában talán annak felel meg, amit írógépeléskor „melléütésnek” szokás nevezni. Azzal a – korántsem lényegtelen – különbséggel azonban, hogy a gyakorlatlott gépiro ilyenkor általában reflexszerűen „visszavált” és korrigál (s ha nem: a szöveg átolvasásakor még mindig ott a javítás lehetősége); ám a nyelvhasználatnak általunk vizsgált eseteiben és típusaiban beszélő és hallgató (s egyre inkább: író és olvasó) szeme meg sem rebben, azaz egyikük fülében sem cseng vissza, hogy valami „hézag” van a kommunikáció menetében.

Hogy mi az „alapbántalom”, azt ebbe az egyetlen (cím)szóba sűríténém:

Elfelületiesedésünk

Tavalyi 3. számunkban ezzel kezdtem a sorozatot: „A nyelvi megnyilatkozás gondolataink anyagi hordozója. Tartalma közlési szándékunkra utal, formája közlési készségünkre”. S azt, hogy átfogó című ezt választottam: „Nyelv- és agyficamok”, ezzel magyaráztam: „e jelenség nem a nyelvi rendszer zavarát tükrözi közvetlenül, hanem a nyelvhasználatét; de éppen ezért több van a mélyükön: a gondolat zava- ra”.

Igen messzire kellene visszamenni, talán az egyetlen sejtű amőbáig, hogy felfejtessük: hogyan alakult ki, fejlődött és tökéletesedett az emberi kommunikáció olyanná, amilyen ma: a valóságnak részleteiben való tükrözésére alkalmas, társadalmilag kialakított, kétszatos nyelvhasználati rendszerre. – De maradjunk csak a mánál, a végeredménynél!

Az emberi gondolkodás, a nyelv segítségével, képes arra (amire a legügyesebb kéz sem), hogy a komplex valóságot elemeire bontsa. Amikor azt mondom: „Az asztal barna”, gondolatban leválasztottam a jellemző jegyet (a „barnaságot”) a hordozójáról (az „asztalról”), hogy ezt a megfigyelésemet átadhassam másnak is. Olyannak persze, aki – velem együtt – szílánan hiszi az „asztal”-ról, hogy asztal, és a „barná”-ról, hogy barna. Mivelhogy a nyelviség érvényessége alapvetően társadalmi kötöttségű.

Tehát akkor tudom árnyalati pontossággal átadni a tapasztalataimat, ha pontosan ismerem az erre szolgáló eszközök értékét, és használatuk közben károsan ügyelek összeillesztésük szabályaira. Amikor a nyelvhasználat mélyebbre mutat: a fogalomalkotás és a gondolati megformálás gondos kimunkáltságának igényére és szükségére.

Mert a nyelviségtől elválaszthatatlan gondolkodás az objektív valóságot tükrözi: bár korántsem áttétel nélkül, siktükör módján. S amit ebből a nyelviség segítségével kifejezünk, az már gondolkodásun-

kat, vagyis a szubjektív valóságot képes csak kivetíteni. Ezért is kétszatos a kommunikációs rendszerünk. De azért is, mert egymástól elkülönülve, s mégis elválaszthatatlanul összefonódva, két szintje van: egy állományi (a „nyelv”) és egy használati (a „beszéd”).

Az ember gyereke kiskorában ezt a két-tőt együtt és egyszerre sajátítja el. Amikor azt hisszük, hogy a gyermek „szavakat” használ, valójában mondat-, sőt szövegértékűen használja őket; s amikor azt hisszük: „szavakat” tanul, igazában a külvilág részleteivel ismerkedik. Kezébe kerül egy gömbölyű, piros tárgy. Beleharap: nem enged. Földhöz csapja: nagyot ugrik. Másnap is találkozik egy hasonlóval. Az is gömbölyű és piros. Beleharap: jó íze van. Földhöz vágja a maradékát: szétmállik. Környezete az egyik fajtáról ezt hangoztatja: *labda*; a másikról: *alma*. Két szót ismert meg? Nem: segítségünkkel két valóságkategóriát.

Valamikor a megismerésnek ez a folyamata az egyén számára egyértelműen a közvetlen környezetből indult ki, s úgy szélesedett tovább és tovább. Ismeretei, amelyeket a családban (mégpedig a többnemzedékes nagycsaládban) kommunikatív és tapasztalati úton megszerzett, idővel az utcáig, majd a falurészig szélesedtek; de még az iskolában is a fokozatosság elvének megtartásával bővültek: a világ fokról fokra tárgult és mélyült. A gyermek „beszél-ni” – azaz a valóságot elemezni s ennek eredményét kinyilvánítani – a felnőtt társadalomtól tanult, amelybe vertikálisan épült bele, annak érezhetően „betanuló” nemzedékeként. S ami a közvetlen tapasztalhatóságon túlmutatott, a mese, az fogalmilag kikristályosítva, gondolatilag végigformálva, embertől emberhez szóloán közvetítette a társadalomnak azt a magasabb rendű erkölcsi igényét („A rossz megkapja büntetését, a jó elnyeri méltó jutalmát”), amelyet megvalósítani sosem volt képes, de megálmodni igen. Később a (verses és prózai) „memoriter” révén nemes nyelvi klisék ültek meg az agyban, és hatottak tovább – tudat alatt – mind a gondolkodásra, mind az önkifejezésre.

A többnemzedékes és többgyermekes családmódel félreszorulásával, a három- vagy épp kétszemélyes (azaz: a csonka) családok felszaporodásával, az anyák (sőt: nagyanyák) munkába állásával, a gyermekek túlnyomó részének élettere átvándorolt súlypontjával a bölcsődékbe, óvodákba, napközikbe. Ott azonban „beszél-ni”, azaz kommunikálni elsősorban egymástól tanulnak; horizontálisan és egyenrangúként épülve bele a „társadalomba”, azaz korosztályuk szintjébe.

S alapvetően megváltozott az információszerezés rendszere is. Szélesben elterjedt közben a televízió, a videoklip; az oktatásban a teszt, a röpdolgozat; s mindez egyre nagyobb mennyiségben és mind differenciálatlanabban ontja a síkban összetolódott ingerözünt. A terjedő komputerjátékok meg arra szoktatnak, hogy irányítsuk a történeteket, habár meg sem ismertük természetüket-szerkezetüket. A mese is elidegenedett: merő látvány lett belőle a tévében, kusznak kapkodó nyüzsgés; mégpe-

dig gondolatilag végigformált szöveg és – főleg – erkölcsi tanulság nélkül. („Mek mester”, amikor sarlatánsága kiderül, egyszerűen szakmát vált.) Ami meg az irodalmat illeti: a memoriter (a „túlterhelés” vádjával) eltűnt az oktatási formák közül.

Anyanyelvünk elsajátításának, de használatának is, mindezek folytán, nem a valóság elemző megismerése s az eredmény árnyalati pontosság átadása immár a fő jellemzője; csupán a közvetlen kommunikációs cél teljesítése: az egyre spon-tánabbá süllyedő – s a partnerre egyre kevésbé figyelő – pusztá önkifejezés. Valamit kapiskálunk abból, amit hallunk; valamit gondolunk, és valamit kimondunk belőle. Mindezt valahol a felületen lebegve.

Kapcsolataink és ismereteink köre ma a csecsemőkortól kezdve rohamosan szélesedik, de ezzel egyre sekélyesebbé, felületibbé válik. A valóságról – elemző megismerése helyett – inkább csak „elkapunk” valamit, s a partnernek – a megértetés feltett szándéka nélkül – legtöbbször csupán „odavetünk” valamit, ami a szánkra jön – immár kontrollkészség, „belső hallás” nélkül. S így lassan visszasüllyedünk oda, ahonnan az emberi (és: emberré) fejlődés elindult hajdanán: hogy a kommunikáció alig több, mint stereotip reagálásforma stereotip ingerekre.

De akkor meg kell kérdeznem: vajon fejlődési ívet írt le az embernek legemberibb vívmánya, a nyelviség; vagy csupán vargabetűt!

Van-e megoldás? Van; de csak akkor, ha az ember vissza tud térni az emberhez, a család a családhoz, az oktató-nevelő iskola és a történelmileg kialakult társadalom önmagához; felismerve: az egyén akkor igazán egyén, ha nem „beleilleszkedik” próbál a társadalomba, az őt felnevelő közösségbe, hanem minden vívmányát megismerve és megbecsülve, hozzáadni, s azután kinőni belőle.

Hogy sikerült a fogalmazás?

Kisfiamat egy délután szokatlanul nagy munkában találok. Még könyvekkel is körülbástyáztatta magát, hogy minél jobb legyen a dolgozata. Városunkról kell ugyanis fogalmazást írnia.

Másnap természetesen az első kérdésem az, felolvasta-e az órán a dolgozatot, ahogyan szerezte volna.

– Meghallgatta a tanár néni a fogalmazását?

– Igen!

– No és mit mondott rá?

– Hát hogy *marha kafa*.

– Mit?

– Hogy *tök jó!*

– Biztosan nem így mondta. Gondolkozz csak!

– Hát... azt mondta, hogy *frankó*.

– Vagyis mit mondott?

– Hogy *szuper... hogy szuperjó*. Vagyis *klassz*. De rá is írta!

– Mutasd csak azt a füzetet!

Nézem a füzetet. Két kisebb helyesírási hiba kijavítva. S az ötös mellé valóban ott van néhány szó: „Ügyesen dolgoztál. Szép!”

– Látod anya, hát nem *szupra*? Vagyis *tök ász*. (Es huncutul mosolyog mellé.)

Csetneki Sándorné

Lapunk évente ötször

– februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – jelenik meg.

„Az anyanyelv – lelkiállapot”

Beszélgetés Vadász Ági és Ulbrich András rádióbemondóval

Vadász Ági és Ulbrich András hangját mindenki ismeri: hiszen kedvelt rádióbemondók. Arcukat már kevésbé. Közös rádiós munkájuknak köszönhetően nemcsak kollégák, hanem házastársak is. Munkaeszközük az anyanyelv, így nyelvünk hivatásos ismerői és ápolói közé tartoznak. A rádió Pagodájában válaszoltak kérdéseinkre.

– Mit jelent számotokra az anyanyelv?

V. Á.: Az anyanyelv nálam: lelkiállapot. A lelkemben másképpen hangzik, ha magyarul azt mondom: *anya*, mint ha oroszul vagy angolul mondanám. Az *anya* és a *maty* ugyanazt jelenti, érzelmeim mégis az *anyá*-hoz kapcsolódnak. Ez nyilvánvalóan azért van, mert a nyelvem által kötődöm a nagyobb családhoz, a hazához, mint ahogy életem első pillanataiban kötődöm az édesanyámhoz, édesapámhoz, a kis családhoz. A nyelvem nekem identitástudatot, biztonság tudatot ad.

U. A.: Füst Milán ezt írta: „Szent e nyelv! S több kincsed nincs neked!” Ez az, ami engem is irányít.

– Hogyan tanulható meg olyan szépen a nyelv, ahogyan ti beszélitek?

V. Á.: Magyarországon nagyon kevés ember mondhatja el magáról, hogy ő tősgyökeres magyar. Többek között az én felmenőim egy német közösség tagjaként Mária Terézia korában telepedtek az akkori Erdélybe, majd szüleim anyagi okok miatt kényszerültek Magyarországra jönni. Nyomon követhető, ahogy a család generációkon keresztül fokozatosan megtanulta a magyar nyelvet, a magyar kultúrát, ahogy németből magyarrá vált. Én már egyértelműen magyar vagyok, mert az anyanyelvem magyar. Így tanultam beszélni, gondolkodni; ezen a nyelven álmodom, mondom el bánataimat, bosszantok föl másokat, s ezen a nyelven tudok megbocsátani is.

U. A.: Sokban hasonlít életpályánk, gyerekorunk. A nevem – Ulbrich – német eredetű. Valamikor régen az ükszüleim valóban németül beszéltek, még édesapám is anyanyelvi szinten tudott németül, de ő mint a budai dalfárda egyik énekese nagyon sok magyar népdalt énekelt otthon is. Anyai ágon pedig a dédszüleim elmagyarosodott szlovákok voltak, de én már egy szót sem tudok ezen a nyelven. Itt a Kárpát-medencében a magyarság csak az illyési alapigazsággal írható le: „Magyar az, aki annak vallja magát”.

– Ági, beszélnél első olvasmányélményeidről?

V. Á.: Nem szívesen mondom, mert mostanában divatba jött, de a legelső olvasmányélményeim a Bibliához kapcsolódtak. Amikor iskolába jártam, még kötelező volt a hittan. A kis bibliakönyvem egyik képe csodálatosan megfogott, így örömmel olvastam el másodikos koromban a képhez tartozó történetet. A Hetvenhét magyar népmesét is nagyon szerettem. A VIII. osztályban a kitűnő magyartanárom szeretette meg velem József Attilát.

– Hogyan lesz valakinek a nyelve, nyelvhasználat a hivatása?

V. Á.: Nagyon sokáig színésznek készültem, ez hála Istennek nem sikerült. Viszont mindenképpen a nyelv közelében akartam

maradni, és mit ad a véletlen, 1965-ben a Magyar Rádió hirdetést adott föl, hogy bemondókat keresnek. Jelentkeztem, s több mint ötezer jelentkező közül negyed-ötöd magammal bekerültem. De mindez nem volt ilyen egyszerű. A szegedi tanárképző főiskolán szereztem diplomát, de legnagyobb szűgyenemre nyelvészetből kétszer is kivágtak. Nem azért, mert nem tudtam a magyar nyelvtant, hanem sajnos rossz kép alakult ki a professzor úrból a rádiósokról. Amikor beléptem, azzal kezdte: „Ja, maga rádiós, maga nem tud beszélni, elégtelen”. Ezt kétszer eljátszottuk, harmadszorra Mucsi Sándorné megkönyörült rajtam, s nála sikerült levezgáznom nyelvészetből. Nagy szerencse, hogy bemondó lettem, mert azt csinálom, amit szeretek.

– A szerencsén kívül hogyan lesz valakiből rádióbemondó?

U. A.: Elsősorban jó tanárok és megfelelő környezet kell hozzá. Én a budai Rákóczi Gimnáziumban kitűnő magyartanárom, dr. Szögi Ferenc óráin szerettem meg a magyar nyelvet és irodalmat. El is végeztem az ELTE magyar–könyvtár szakát, és még egyetemi hallgatóként 1966-ban pályázattal kerültem a Magyar Rádióba bemondónak. A rádiós beszédtechnikai képzés segített hozzá ahhoz, hogy mind a mai napig a nyelvből élek a szó egzisztenciális és lelki értelmében egyaránt.

– A hivatásos beszélőnek szüksége van a napi nyelvgyakorlásra?

V. Á.: Nem mindennap „beszédtechnikázom”, skálázom be a hangomat, időnként azonban végzek beszédgyakorlatokat.

U. A.: Hála Istennek, elég sokat dolgozunk ahhoz, hogy ez egyben tréningnek is felfogható. A pálya kezdetén szükség van a rendszeres gyakorlásra, később kevesebbet kell ezzel foglalkozni. Azonban a helyes beszédre tudatosan kell törekedni, s ez a nyelv szeretete nélkül elképzelhetetlen. A magyar nyelvvel hivatásosan foglalkozónak éreznie kell, hogy felelős azért, milyen a magyar nyelv állapota. Pontosan tudjuk, hogy a határainkon túli magyarságnak szüksége van egy olyan fogható és szépen beszélő Magyar Rádióra, amely az ő nyelvi állapotát, megmaradását, azonosság tudatát segíti. A Magyar Rádió beszéde, hangja fénykép és mérce is a magyar nyelvet használók körében.

– Hogyan látjátok a mai beszélt köznyelv állapotát?

V. Á.: A nyelv elsekélyesedése miatt sokan felősek. Nemcsak a „hangos” sajtóban, de az újságokban, a plakátokon, az üzletek elnevezésében is vétenek a nyelvi helyesség ellen. Sok pongyola, idegen szerkezetet találhatunk a honatyák – meglehet, egyébként jó gondolatokat tartalmazó – szövegeiben is.

U. A.: A legtöbb ún. hivatásos beszélő első sorban a magyar nyelv dallamvezetése ellenét. Nagyon sokan elfelejtik, hogy ez érzékdő jellegű, s a „pontnál”, a szólamoknál fölkapják a hangsúlyt. Ettől a beszédnek természetellenes lesz a dallama, s ez nehezíti a megértést. Meg kell említeni a hangsúlyok helytelen használatát is. A jelző és a jelzett szó kapcsolatában – természetesen vannak kivételek – többnyire a jelző van a hangsúly. A mai rádiós beszédben mintha nem is létezne ez a törvényszerűség. Néhány hónappal ezelőtt Szegeden voltunk a kíváncságműsorral, s egy Szeged környéki pici magyar faluban a presszón a következő feliratot láttuk: *Prezidenten Club*. Nem tudom, miért kapott ilyen nevet. Talán levitézlett téveszelnökök járnak oda kávézni?

V. Á.: Ha nyelvünk végletesen elsekélyesedne, megszűnne a magyar nép. Arra kell törekednünk – figyelemmel, türelemmel, fegyelemmel –, hogy ne így legyen.

Bódi Zoltán

Szószaporítás

A politikai nyelv egyre többször hivatkozik az „önszerveződésre”, a közművelődés szervezői pedig az „önművelődésre”. Mintha nem éreznék, hogy a visszaható igékhez fölösleges az *ön* toldalékot hozzátenni, hiszen a *szerveződik*, a *művelődik* már maga is kifejezi a cselekvő személyt. Ha mégis a bennük meglevő alanyt akarnák hangsúlyozni, mondhatnának *ön-művelés-t*, hiszen az tökéletesen érzékeltetné, amit az *önművelődés-sel* akartak mondani.

Igaz, az *önszervezés* már furcsábban hangzana, mert egyetlen személyről nem nagyon mondható saját maga megszervezése. Ez mondható egy csoportra, egy egyesületre, de akkor is inkább a körülírás a célszerű, pl. így: „ez és ez a csoport *önmagát megszervezve* kezdte meg működését”.

Az *önszerveződés* olyan rövidítés, amivel nem vesszük észre, hogy akaratlanul is a szószaporítás hibájába esünk, testvérével, az *önművelődés-sel* együtt. Lehet persze, hogy e jelenség egészen természetes egy olyan társadalmi környezetben, amelyben az „önkormányzat” a demokrácia kulcsfogalma lett. Csakhogy a *kormányzat* nem visszaható igei származék, és így nem is felesleges előtte az *ön*.

Maróti Andor

(Könyvbuzi, zenebuzi és így tovább? – Szórendünk „áldásai” – Már a márkanév se szent? – Kis hal a nagy hal halójában)

Lapunk múltkori számában Hoffmann Ottó csinos kis gyűjteményt tett közzé 10–14 éves diákok szóalkotásaiból. A bemutatott szavak (-buzi, -kukac, -huszár, -kisasszony, -király, -királynő, -tündér utótagú összetételek) hitelességét se okom, se jogom kétségbe vonni. Legnagyobb részüket nem ismertem ugyan, de ennek bizonyára az az oka, hogy nem tanítok, soha nem is tanítottam az általános iskola felső tagozatában, s gyermekeim sem érték még el ezt az életkort. Mégsem tudom megállni, hogy legalább két szóadathoz ne fűzzek némi megjegyzést. Ezek: *könyvbuzi* = könyvtáros; *zenebuzi* = zeneszerző.

A *zenebuzi* szót az én diákkorom szlengje is használta, kb. ebben az értelemben: 'szenvédélyes zenerajongó, zenebolond'. Talán előfordult a *könyvbuzi* összetétel is, a könyveket válogatás nélkül faló és/vagy gyűjtő személy (régibbi tréfás szóval: a *könyvmoly*) gúnyos megjelöléseként.

Az azonban korábban senkinek nem jutott volna eszébe, hogy olyan embereket is ezekkel a rosszálló ízü szavakkal illessen, akik a zenével, ill. a könyvekkel hivatásszerűen foglalkoznak. Ha napjainkban csakugyan keletkeztek ilyen diáknyelvi kifejezések, nem tudok együtt örülni az említett cikk szerzőjével („Íme, mily kifogyhatatlanul leleményes ifjúságunk szóalkotási fantáziája” stb.), mert e szavak humorát ízetlennek, a bennük rejlő szemléletet ellenszenvesnek és aggasztónak tartom. Talán azért sem tudok elfogulatlan maradni, mert nagyon szeretem a zenét, s családomban három könyvtáros is van (ill. volt). Hagyjuk talán meg a *buzi* szót arra, amire való!

Azok, akik minden diáknyelvi zöldséget a magyar nyelv nyereségének szeretnének feltüntetni, nyilván azzal véledelmzik a *zenebuzi*-t és a *könyvbuzi*-t, hogy ezekben a *buzi* már elvesztette eredeti, elsődleges értelmét.

Ezt az érvet akkor tudom majd elfogadni, ha a nőcsábásznak, a gátlástalan szoknyapécérnek is *nőbuzi* lesz a neve.

Addig maradjunk csak meg a *zenebolond*-nál meg a *könyvmoly*-nál!

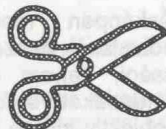

„Áldott magyar szórend, ügyetlen szavaink gyámola!” – kiált fel nagyszerű Babits-könyvének, *A hegyi költő*-nek bevezetésében Nemes Nagy Ágnes. A magyar szórend csakugyan „áldott”, mert hajlékonyan alkalmazkodik a közlés hangsúlyviszonyaihoz, s ezzel lehetővé teszi lényegesnek és kevésbé lényegesnek pontos megkülönböztetését. Mindez azonban korántsem jelenti azt, hogy a magyar szórend teljesen szabad, hogy a szavakat tetszés szerinti sorrendben rakosgathatjuk egymás után!

Egy ideje rendszeresen hallhatjuk a rádióban (sajnos), hogy „Szarajevóban a szemben álló felek ismét egymás állásait lötték”. E mondatban a főhangsúly az egymás állásait szerkezetre, pontosabban ennek első szótagjára, az egy-re esik. Ez lenne hát a kijelentés legfontosabb mozzanata, az ún. fókusz? Hogy a harcban álló felek egymásra lőnek, nem pedig saját magukra? Olykor persze az utóbbi is megeshet. Ilyenkor indokolt is a fenti típusú szórend, pl. „Az amerikaiak a saját egységeiket bombázták”. Szarajevóban azonban „mindössze” annyi történik, hogy „a szemben álló felek ismét lötték egymás állásait”. Tehát az újságoló rész nem az egymás állásait, hanem az ismét lötték.

Újból egy háborús mondat, újból suta, képtelen szórenddel: „A kelet-boszniai harcokért is a szerbek a muzulmánokat hibáztatják” (egyik országos napilapunk tavaly áprilisi számából). E mondatot – hála az „áldott” magyar szórendnek – legalább háromféleképpen alakíthatjuk, s mindegyik változat hibátlan lesz, csak a jelentésük különbözik egy árnyalatnyit. Íme: „A kelet-boszniai harcokért is a muzulmánokat hibáztatják a szerbek”; „A szerbek a kelet-boszniai harcokért is a muzulmánokat hibáztatják”; „A szerbek a muzulmánokat hibáztatják a kelet-boszniai harcokért is”. Így is jó, amúgy is, csak éppen úgy nem jó, ahogyan az újságban megjelent.

Az persze, hogy lassan három éve lőnek (és halnak), sehogyan sem jó. De ez már nem a nyelvészek dolga.

Megy a reklám a tévében, és háromszor is elhangzik, háromféle hangon: az új „szusárd-recept”. Mivel közben csokoládét majszolnak, nem lehet kétséges, hogy amit hallok, az a gyerekkoromban vágyakozva emlegetett, de annál ritkábban kóstolt svájci tejcsokoládénak, a *Suchard*-nak a márkanéve.

Csak hogy ezt a nevet így kell kiejteni: „szü-sár”, mivel nem német-svájci, se nem olasz-svájci, hanem, mit tesz Isten, francia-svájci. Aki nem hiszi, nézze meg a Magay-szótárban (hogy tekintélyérve is támaszkodjam). Amikor nem ehetjük, még tudtuk, mi a neve, most, hogy ehetjük, hibázunk.

Néhány további példa! A régi híres sörgyáros-familiának a német eredetű nevét, a *Dreher*-t korábban magyar beszédben is mindig így ejtették (a német fonetika egyik alapszabálya szerint): „dré-er”. Most egyre-másra hallom „dré-her”-nek ejtve, jól megnyomott „h”-val. Az egykor jól ismert név hangalakja, úgy látszik, feledésbe merült, a német kiejtés szabályaival együtt. Az angolosan írt japán *Mitsubishi* nevet többnyire így mondják ki: „micsubisi”, mintha a *ts* itt is „cs” hangot jelölne,

mint a régies írású magyar családnevekben, pl. *Batsányi*, *Matskássy*. Helyesen persze „micubisi”, hiszen az angol *ts* (*t + sz*) hangértéke: „c”.

Ebben a mi kis mohó magyar kapitalizmusunkban már a márkanév se szent?

Képzavar akkor jön létre – olvasom a *Nyelvművelő* kisszótár trissiben elkészült szócikkében –, „amikor a nyelvi kép elszakad a valóságtól, részint azért, mert a kép és a vele kifejezni próbált jelenség között nincs meg a kellő kapcsolat, részint azért, mert a kép össze nem illő elemekből áll. Önmagukban kifogástalan szóképek összekapcsolása is okozhat képzavart, ha a különféle képelemek feltűnően ellentmondanak egymásnak és a szövegkörnyezetnek”.

Lássunk mindegyik példát, szemléltetésül és okulásul! A pszichológusnő ezt mondja egy tévébeszélgetésben: „Nincsen meg az a harmadik fül, ami az érzelmi finomságok érzékeléséhez kell”. Igaza van, nincs harmadik fülünk. Pedig milyen jól jönne!

A magyar klubcsapat nehéz ellenfelet kapott a kupasorsoláson. Edzője így méltatlankodik: „Világos, hogy a Vác kis hal, amelyet könnyebben dobtak oda egy nagy hal halójába”. De az is világos, hogy a nagy hal nem kifogja a kis halat, hanem még ott helyben, a vízben megeszi!

Nem szeretnék egyetlen foglalkozási ágat sem kipellengérezni, de úgy látszik, a rádióban meg a tévében nyilatkozó közgazdászok (rég, szebb szóval: közgazdák) különösen sok képzavart termelnek. Talán mert gondolkodásuk elvontabb a megszokottnál, s a fogalmak mögött (alatt?) nemigen látják az eredeti konkrétumot. Vagy talán az a baj, hogy túl bonyolult (és nem is mindig kellemes) dolgokat igyekeznek megmagyarázni? Íme néhány válogatott példa az elmúlt évek terméséből: „A küszöböt nagyon jól körbejárta (!) a vezetés (!), és ezt hirdette meg a kormányprogramban” (a küszöböt?); „Elhatároztuk, hogy megpróbáljuk ezt a langyos vizet felpörgetni”; „Az ország hajója normális vágányra kerül”. A hajó tehát már sínen van. Még szerencse!

De most „evezzünk súlyosabb vizekre!” (Ezt a Ki nyer ma? műsorvezetőjétől hallottam.) Az egyik magyar politikai párt szónoka szerint némelyek arra törekednek, hogy „az SZDSZ–MSZP szíami ikerpárra tegyék a hatalom kabátját”. Ugye nyilvánvaló, hogy ez nem sikerülhet? Ha jól szavazunk, még sok ilyen szép szóképet hallhatunk az új parlamentben! Képet hallani? Hogy is van ez? Fejezzük is be gyorsan, mielőtt képzavarba jövünk!

Kemény Gábor

(folytatás az 1. oldalról)

hogyan tartósan népszerűek maradnak – ilyen a hatvanas évek divatszavainak többsége:

1961: *alapvető, széles, messzemenő, maradéktalan*;

1962: *gyakorlatilag* (töltelékszó), *mint olyan* (beszédtölték), *meglátás* ('észrevétel, vélemény');

1963: *egyfajta*;

1966: *magas* (minőség, követelmény);

1967: *leszögez* ('megállapít');

1968: *biztosít* ('lehetővé tesz; ad, nyújt'), *rendkívüli*.

Ez a csoport főleg a hivatalos nyelv és a publicisztika kedvelt fordulatait tartalmazza. Velük kapcsolatban nem jellemző, hogy a társalgási nyelv befogadta volna őket (kivételek a két töltelékelem). A következő évtized divatszavai között viszont már ilyenek is lesznek:

1970: *butik, mini, probléma*;

1971: *téma* („Nem téma!”);

1972: *információ, szuper, ugyanakkor* (ellentétes köztöszóként);

1974: *történelmi* (feladat, vállalás), *össznépi, sima* (ügy);

1975: *csúcs* (-konferencia, -értekezlet, -találkozó és jelentéstapadással önmagában: *csúcs*, pl. a *helsinki csúcs*);

1976: *hatékony, hatékonyság, látványos, újszerű, közel* ('körülbelül, mintegy');

1977: *anyag* ('írással jelentés'), *végrehajt, üzemel, szembesül*;

1978: *komplex* (feladat; továbbképzés pedagógusoknak);

1979: *amennyiben* (feltételes köztöszóként), *izgalmas* ('érdekes, nem mindennapi, különös'), *problematika*.

Érdekes, hogy az 1970-es években a politikai, társadalmi és gazdasági vonatkozású szavak vannak többségben listánkon. Nyelvünk tehát tükrözte a jelentős bel- és külpolitikai eseményeket, változásokat (1972: a politikai irányvonal módosulása hazánkban, 1975: a helsinki egyezmény aláírása, illetőleg új gazdasági céljaink megfogalmazása). *Történelmi* feladatok előtt álltunk ismét, növelni kellett a *hatékonyságot*, a tervek *végrehajtása látványos* sikerekkel kecsegtetett – ahogy azt a különféle *anyagok* tartalmazták. Társalgási nyelvünk divatszavai ugyancsak beszédesen vallanak közelmúltunkról (*mini, probléma, téma, sima, izgalmas*).

A *butik* ellen sokan harcoltak, mégis meggyökeresedett nyelvhasználatunkban, majd azután a *shop* megjelenésével elhalkultak a bíráló hangok.

Befejezésül válogatás az utóbbi másfél évtized divatosnak vélt szavai-
ból:

1981: *centrum, globális, számtottó*;

1982: *külhoni, nyitott valamire* ('fogékony, érdeklődő, kíváncsi, érzékeny'), *kivált* ('helyettesít');

1983: *igény* ('kívánság'), *informális* (csatornák), *ragoz* ('részletez');

1984: *kihívás* ('követelmény, nehézség, próba');

1985: *valahol* (töltelékszóként, nem határozószóként);

1987: *nem igazán, tettenérés* (gondolaté, művészi üzeneté);

1988: *kötődés, álságos* (probléma-felvetés);

1989: *alternatív, független, megítélés, markáns*;

1990: *itt és most, csúsztatás*.

A korábbiaktól eltérő, új vonás, hogy némely szóval annak használói igyekeztek választékosnak mutatkozni. A rendszerváltásig nem a politikai és nem a hivatalos nyelvből került ki utóbbi példánk többsége, hanem a társalgási, a publicisztikai, illetve az esszényelvből. A finomkodó, modoros stílus egészen más világról árulkodik, mint amilyen az ötvenes-hatvanas években volt. A „varázsszavak” a modernség, a jólérségség, a beavatottság látszatát hivatottak kelteni, tehát nem biztos, hogy a szűk szókinccs vagy a gondolatnélküliség magyarázza sűrű ismételtetésüket. A végeredmény mégis ugyanaz: a *nyitott* és a *kihívás* példája bizonyítja, hogy milyen remek szinonimák szorulhatnak háttérbe miattuk.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a divatszók használata nem nyelvhelyességi, hanem elsősorban stilisztikai kérdéseket vet föl. Nem létezik olyan objektív mérce, amellyel e kategóriába sorolhatnánk a szavakat, így nagyobb szerep jut az egyéni megérzéseknek, s nem zárható ki a szubjektívizmus sem. Egy-egy szónak a rokon értelmű megfelelőik rovására történő elszaporodása viszont mindenképpen káros abból a szempontból, hogy kifejezőmódunkból eltűnnek az árnyalatok, kifakulnak a színek. Ízes egyéni fordulataink helyére megunt szabványelemek telepednek. Különösen gazdag melléknévkészletünk megfogyatkozását fájlatjuk. Körünkben jól lemérhető, hogy mit okoz valamely szó használatának túlzása vitele: eredeti jelentése először megkopik, majd mindinkább elhomályosul, tartalma kiürül, jellegtelenné, semmitmondóvá válik. Beszédbeli feladatát, az egyértelmű ábrázolást egyre kevésbé tudja így teljesíteni. A divatszavak felismerése hozzásegít bennünket a nyelvi tudatossághoz, ami viszont egyéniségünk, saját hangunk formálásának egyik eszköze.

NYELV – ÉRZÉK NÉLKÜL

Nem vadászunk a nyelvi hibákra, de legalább igyekszünk észrevenni és javítani azokat, ahol lehet. Ezért mostantól kezdve az észlelt nyelvi idomtalanságokat nemcsak rögzítem, hanem igyekszem olykor közre is adni. Ezúttal két apróságot nyújtok át. A leletek helyét nem közlöm; a jelenség a fontos.

Rendőrségi riportban közli egy újságíró: „olyan történetet éltem át, ami *spekulációra* késztet”. Nem valószínű, hogy *üzérkedés, nyereszkesedés, üzleti játék* avagy *önző érdekből fakadó ravasz számítás*, amire gondolt. Inkább a *többszövevényre a valóságtól elvonatkoztatott, felesleges, haszontalan gondolkodás, okoskodás, elmélkedés, töprengés* járhatott a fejében. Akkor viszont miért nem a *spekulálás* szót használta?

Másodjára egy nekrológról. Az MDF juttatta az MTI-hez miniszterelnökünk elhunytakor. A tévé hírolvasója, akinek éppen ebbeli készsége hiányos, aznap két Híradóban is így idézett belőle: „búcsúzzunk attól a *férfitől*, akinek megadatott a *kegyelet*, hogy történelmet csináljon”. Az eredeti szövegben szerencsére a helyes *férfitől* és *kegyelem* szerepelt, a napilapokban is így jelent meg. A hír tragikus. Ahogy erről a tévé tudósított bennünket, „csak” elszomorító.

Zabó Gyula

Nyelvész-leletek – nyelv-észleletek

S K Á L A	
CHAMPIONGOMB	
Térítés: Csom. napja: 18JAN94	Fogyasztható: Ft/kg 175,0
Köszönjük, hogy nálunk vásárolt!	Ar: 16,13

Makacs hiba, ezért újból és újból szót kell tenni, hogy a gomba neve nem *sampion* (franciáiban írva: *champion*), hanem *sampinyon* (*champignon*). A *champion* magyarul bajnokot jelent! Aki nem tudná megjegyezni az egy betűnyi különbséget, mondjon *csiperké-t*, *csiperkegombá-t* vagy népiesen *úrigombá-t*. Úgy is jól!
(K. G.)

„Nyelvi vetélkedő” a futballpályákon

Már a labdarúgópályákon is hódít az anglofília, nemcsak az üzletek portáljain. Újabbán a stadionokban próbálják fitogtatni „idegen nyelvi ismereteiket” a tizenéves futballszurkolók. A múlt év tavaszán kezdődött el nálunk ez a hóbort, ekkor jelentek meg az első angol nyelvű transzparensek a hazai lelátókon.

A legelsőkön csak két szó virított: *green boys*, vagyis zöld fiúk. Az olvasó a zöld szín alapján könnyen kitalálhatja, hogy melyik – a legnépszerűbb – magyar csapat pályájáról indult el hódító útjára az új szurkolói divat. A nyugatmajmoli ifjú drukker már nem kiáltja teli torokból, hogy *gyerünk, fiúk; hajrá, Fradi!*, ehelyett felmutatja a *green boys* feliratú táblát vagy textilcsíkot, és ebből aztán mindenki minden közölnivalót megérthet. Ha legalább olyan „művelt”, mint a drukker. Ha nem értené meg valaki, például maguk az aranylábú fiúk, hát akkor itt az alkalom, megtanulhatnak mérközésenként néhány angol szót. Amikor éppen nincs náluk a labda, csak ki kell pillantani a közönségre. Jó kis nyelviskola ez labdarúgók számára!

Legközelebb a Fradi-pályán már azt is megtudhatta a nagyérdemű közönség, hogy az ő kedvenceik *ultra tigers*, sőt *fanatics ultras*. Oda se neki, hogy az új jelszót lobogtató ifjú „nyelvtanár” az angol többes számmal még nincsen tisztában! Fő, hogy nem a póriás magyar nyelven becézi, buz-

dítja a játékosokat. Akik persze nem akárik ám, hanem rettenetes figurák, hiszen egy másik szurkoló felíratos táblája szerint ők *ultra dogs* és *hellish greens*, azaz igazi vérebe (némi helyesírási hibával) és ördögi zöldek.

Nem hagyta ennyiben a dolgot a Kispest hasonló életkorú és nyelvi érdeklődésű szurkolótábor. Megmutatták a fradistáknak, hogy ők is Európa felé haladnak, ők is tudnak – hasonló színvonalon – a lelátókra illő, angol nyelvű feliratokat szerkeszteni. A „kispesti nyelviskola” felveszi a versenyt a ferencvárosival. A Bozsik stadionban jegyeztem fel az alábbi félelmetes jelszavakat: *Red boys; Red Lyons; Red commando; Ultra red boys Kispest; Ultra force; Kispest hec pride of Hungary; Fanatics Kispest; Fantomgroups; Matchwinner; Kispest sexy hamburgers*. Majdnem mindegyik kifejezésben található nyelvi hiba, a legutolsó jelszó pedig az általam megkérdezett angoltanárok szerint is értelmezhetetlen szóhalmaz.

Ismét a fradista ifjak következtek, akik csapatukat 1993 szeptemberében már „Szabad-hegyi nasty boys”-nak nevezték. Vajon miért? Egy magányos fickó két mérközésen is a *Killer green* felíratú textilát lobogtatta. Ki gondolta volna, hogy a pályán szaladgáló fiatal emberek gyilkosok? Mert a *killer* szó ezt jelenti. Egy ízben feltűnt az *Aryan greens* megnevezés is; az árja mi-

nősítést feltehetőleg az örök ellenfél, a „libás” csapat bosszantására találták ki. Szerencsére a napisajtó nem csinált belőle politikai ügyet.

Téved az olvasó, ha azt hiszi, hogy a kispesti „fanatikuskok” nem lícitáltak rá a fradistákra. Ugyan az angol szókinszük ekkor már kimerült, de oda se neki, láttak ők már helyszíni közvetítéseket a televízióban olasz mérközésekről is, és az olasz lelátókról ellestek gyorsan két kifejezést: *Vecchi leoni; Forza Kispest!*

Válással, azaz olasz szövegekkel a fradisták eddig nem jelentkeztek.

Jelenleg itt tart a két budapesti szomszédvár szurkolóinak nyelvi vetélkedője, melyhez fokozatosan csatlakoznak más csapatok vérmes ifjú nézői is. Így például Vasas-szurkolók kezében novemberben feltűnt a *Non plus ultras* felirat. Egy síófoki tévéközvetítésből tudtam meg, hogy a helybeli focisták *black angels*, azaz fekete angyalok. A diósgyőri játékosok viszont a *red gladiators* és a *Miskolc fanatics* becézésre hallgatnak. Békéscsabán is terjed az angol névadás. Az itteni csapat színe lila-fehér, a csabai focisták pedig *violeta bulldogs*.

Mindenütt az a fontos, hogy lehetőleg angol s ne magyar nyelvű legyen a jelszó. Lám, a szubkultúrában milyen hamar elérjük a fejlett nyugatot!

P. Kovács Imre

Tréfa ide, tréfa oda

Mosolyra derülünk, nevetünk vagy éppen hahotázunk, ha a vidám társaságban elhangzik egy-egy *anekdota*, *adoma*, elcsattan egy-egy *vicc*, *élc*, ahol gyakori a *tréfa*, a beszédet átszővi a bő, jóízű *humor*.

A nevetetés eszközeinek megjelölésére több szavunk van, de e szavak – *anekdota*, *adoma*, *vicc*, *élc*, *tréfa* meg *humor* – jelentésköre, használata, stilisztikai szerepe többnyire eltér, csak részben egyező.

Az *anekdota* főként közéleti, ismert személyekről szóló kacagtató, pajzán történet. A régiekről szoktunk anekdotázni, sok anekdota kering például Mátyás királyról... Az *anekdota* nemzetközi szó, megtalálható az angol, a német, a francia, az olasz, a román, az orosz nyelvben is. A szó alapjául a 6. században élt bizánci történetírónak, Prokopiosznak *Anekdota* című munkája szolgált. A könyv csak a szerző halála után jelent meg, mint ahogyan a címmel szolgáló görög *anekdota* szó 'kiadatlan, ismertté nem tett' jelentése is mutatja. Benne Prokopiosz leleplező történetekben támadta Belisariust és feleségét, Iustinianust és feleségét.

A mulatságos eseményt elbeszélő, csattanós történet nemcsak *anekdota*, hanem *adoma* is lehet. Az *anekdota*-ban elsősorban a közismert személy a fontos, az *adoma* központjában maga a képzelte vagy megtörtént mulatságos eset, esemény áll. Adomázni Mikszáth hősei szoktak, a múlt század öregurai, ahogyan Kosztolányi írja egyik szereplőjéről: „Pipafüstbe burkolózik..., kedves adomákat mesélget, mint asztalbontás után a múlt század öregurai.” Az *adoma* nyelvújítási származékszó az *ad* igéből; Erdélyi János alkotása: „Az anekdota, vagyis mint én magyarítom: *adoma*” – írja. Ám az *anekdota* szót az *adoma* –

mint tudjuk – nem szorította ki teljesen a használatból.

Az anekdotától, az adomától mind a jelentés, mind a stílusréteg szempontjából eltérő szó a *vicc*. A nevetető, többnyire párbeszédes alakú, csattanóval végződő, rövid, kitalált történet nem *anekdota*, nem *adoma*, hanem *vicc*. Van *sikamlós vicc*, *pi-káns vicc*, *trágár vicc*, *disznó vicc*, *szellemes vicc*, *régi vicc*, *ócska*, *sületlen vicc* stb. De van *favicc*, *szóvicc*, sőt *anyóvicc* is. Szerepel a *vicc* szó továbbá összetételek előtagjaként is: *vicc-téma*, *vicc-faragó* stb.

A *vicc* szó magára öltheti a *tréfa* jelentését is. Aki valamely komoly dolgot nevetéssé tesz, az *viccet* vagy *tréfát* csinál belőle.

A gyakori használat ellenére a német eredetű *vicc* szó a választékos stílusrétegben alig-alig nyert polgárjogot. A nyelvújítók szerették volna más, szebb, magyarsabb szóval helyettesíteni. Döbrentei Gábor szerint a „Witz német szó, magyarul talán *Élc* lehetne. Mert abban... él kell legyen 's azon élnek perczeni kell.’” A *vicc* mellé így keletkezett egy új szó, az *élc*, mely az *él* főnév -c képzős nyelvújítási származéka. És milyen a nyelv? A kezdetben azonos jelentésű *vicc* és *élc* szó egyikéről sem mondott le, az *élc* nem szorította ki a szóhasználatból a *vicc* szót, ahogyan a nyelvújítók szerették volna.

Igaz, az *élc* valóban a választékos nyelvhasználat szava lett, de megváltozott jelentéssel; az *élc*: szellemesség, csúfolódó, gúnyos megjegyzés, humoros, nevetető mondas, rendszerint személyes éllel.

Az *élc* is meg a *vicc* is lehet *tréfa*, de az – olasz eredetű – *tréfa* szó mindkettőnél jóval több. A *tréfa* mások megnevetetésére szolgáló tett vagy mondas, mely széles, túlárado jókedvből fakad. Célunk a tréfával, hogy másokat – akár valakinek a rovására is – megnevetessünk. A *tréfa*, akár a *vicc*, sokféle. Lehet *ártatlan*, *vidám*, *bolondos*, *bántó*, *durva*, *éretlen*, *farsangi*, *ízetlen*, *jó*, *rossz*, *kegyetlen*, *komisz*, *ostoba*, *otromba*, *sértő*, *ügyes*, *sikerült*, *vaskos* stb.

Akinek viszont van érzéke, hajlama a tréfálkozásra, a kedélyességre, a dolgok vidám, derűs szemlélésére, annak jó a *humora*, van *humora*. A *humor* szó tehát vidám, derűs, szellemes tréfálkozásban megnyilvánuló kedélyállapotot jelöl. A latiból vált nemzetközi szóvá. Eredetileg itt 'testnedv, folyadék' volt a jelentése. Ebből kifejlődött 'vérmérséklet, kedv, hangulat, derűs szemléletmód' jelentésének az a középkori orvosi felfogás volt az alapja, amely szerint a temperamentumot az emberben működő testnedvek határozzák meg.

A jó humorú *humorista humoreszket* szokott írni a vasárnapi oldalon, azaz olyan rövidebb, szellemesen vidám, olykor szándékosan túlzó, torzító karcolatot, amelytől keveseknek elmegy, sokaknak megjön a hétfői ünnepi hangulata. Aki kevesli, megtoldhatja néhány *élccel*, *vicc*-el, *adomával*, mert *tréfa* ide, *tréfa* oda, fontos a jókedv!

Murádin László

Kötőjellel helyesebb?

Nemrég egy értelmiségi társaságban beszédtem a helyesírás, annak is talán az egyik legbonyolultabb területe, az egybeírás-különírás. Többen bevallották, hogy elbizonytalanodnak, amikor ilyen szókapcsolatokat kell leírni: *Kazinczy Ferenc Társaság*, *Karinthy-gyűrű*. Nem világos számukra, hogy a személynév után álló köznevet (közneveket) milyen szabály alapján írjuk egyszer külön, máskor pedig kötőjellel a tulajdonnévhez. Próbáljunk meg választ adni!

Mielőtt az ilyen szerkezetek, illetve összetételek írásáról döntenénk, vizsgáljuk meg a személynév és a hozzá tartozó köznév nyelvtani viszonyát! Kérdezzünk rá az utótaggal az előtagra! A *melyik?* kérdésre a minőségjelző, pontosabban annak kijelölő jelzői fajtája válaszol. A 11. kiadású akadémiai helyesírási szabályzat pedig a 140. a) pontjában úgy rendelkezik, hogy az ilyen típusú szó szerkezeteket külön kell írunk. Az intézménynevek közül ide tartozik a *Dobó István Vármúzeum*, *Kazinczy Ferenc Emlékmúzeum*, *Herman Ottó Múzeum*, *Derkovits Gyula Terem*, *Juhász Gyula Tanárképző Főiskola*, *Szent Bertalan Plébánia*, *Bajza József Műemlékmúzeum*, *Ódry Árpád Művészotthon*, *Gárdonyi Géza könyvesbolt*. De ebbe a sorba illik bele a *Kossuth rádió*, *Kossuth cigaretta* példa, sőt a földrajzi nevek közül a *Széchenyi utca*, *Kodály körönd*, *Mátyás király út*, *Erzsébet híd*, *Munkácsy sétány* is.

Első látásra a felsorolt szó szerkezetektől nem sokban tér el a *Kossuth-élmű*, *Mozart-szimfónia*, *Heine-vers* összetétel, hisz ezekben is egy személynév és egy köznév tartozik össze. Csakhogy itt az elő- és az utótag között sokkal tartalmasabb, szorosabb a kapcsolat, és a kötőjellel erre az alárendelő viszonyra utal. Leggyakrabban jelöletlen birtokviszonyt fedezhetünk fel, mert a *Kossuth-élmű* *Kossuthnak* az emlékműve, a *Mozart-szimfóniát* *Mozart írta*, a *Heine-vers* költője pedig *Heine*. Ezen megfontolásból kell kitennünk a kötőjelet a *Bach-ház*, *Batsányi-élmű*, *Bárdos-növendék*, *Ohm-törvény*, *El Greco-festmény*, *Clinton-politika*, *Batthyány-kormány*, *Habsburg-család*, *Shakespeare-szöveg* elemei közé.

Az akadémiai helyesírási szabályzat 140. b) pontja értelmében nemcsak a birtokos, hanem pl. a jelöletlen határozós és a jelentéstömörítő összetételek is csak kötőjellel fogadhatók el. A *Szent Ferenc-rend* *Szent Ferencről* kapta a nevét, a *Bárczi-élmű* *Bárczi Géza tiszteletére* készült, a *Schubert-est* műsorában csak *Schubert művei* szerepelnek. De így helyes a *Kossuth-szakáll*, *Apáczai Csere János-díj*, *Széchenyi-élműnnpály*, *Eszterházy-élmű*, *Goethe-évforduló*, *Picasso-album*, *Sacher-torta*, *Wagner-énekesnő*, *Bartók-év*. A földrajzi nevek közül a *Szent Anna-tó*, *Gergely-bástya*, *József Attila-lakótelep*, *János-dűlő*, *Szent Pál-hegy*, *Szent Lőrinc-öböl* ugyanilyen típusú.

Az igényes helyesíróknak azt tanácsolhatjuk, hogy ha bármikor elbizonytalanodnak, vegyék kézbe az akadémiai helyesírási szabályzatot és a Helyesírási kézikönyvtárat, mert az előbbi 298 szabályponttal, az utóbbi 130 000 szóval és szóalakokkal mutatja be helyesírási rendszerünket.

Bozsik Gabriella

A tagadó/tiltó közbevetés buktatói

Mi a közbevetés? „Az írás vagy a beszéd folyamatát megszakító, a mondanivaló összefüggésébe lazábban vagy szorosabban beilleszkedő közlést nevezzük így” (Nyelvművelő kézikönyv I., Bp. 1980, 1264. old.). Akár zárójeleket, akár két gondolatjelet vagy két (közléselekülönítő) vesszőt alkalmazunk: az árnyalás, a személyes(ebb) állásfoglalás, a kommentálás – s nem utolsósorban a szemléletesség fontos eszközével élünk. Ám ha nem vigyázunk, a laza, fegyelmetlen, pontatlan, sőt mi több: értelmetlen fogalmazás vétségébe eshetünk.

Álábbi példaim könyvekben bukkantak előm. Mindhármójuk megegyezik abban, hogy: a) zárójelek közt van a közbeiktatás (természetesen két gondolatjel között is lehetne!); b) tagadás vagy tiltás a fogalmazó közlendője. A jó szándékot mindegyikük esetében elismerhetjük, csakhogy mintha nem magyarul – vagy talán inkább: kerébe tört magyar nyelven – íródtak volna. Nézzük tehát!

„A folyó medrében kábelt helyeztek el, horgonyt vetni *ezen a helyen* (egyik parton sem) *szabad*” (Gyakorlati magyar nyelvtan, 1993, 361. old.). Hagyjuk el a közbeiktatást: „... horgonyt vetni *ezen a helyen ... szabad*”. A közbeiktatás, amely a tilalom kiterjesztésére akar(t) szolgálni, megtörte a közlés logikai ívét, ellenkezőjére fordította a mondat értelmét. Viszonylag könnyű kiigazítani: még egy tagadószóval. Íme: „... *ezen a helyen nem* (sőt egyik parton sem) *szabad*” vagy „...*ezen a helyen nem szabad (sőt egyik parton sem)*”.

„Természetes ételeink közül csak a tejben és egyes tejtermékekben (de a túróban és az ömlesztett sajtokban *nem!*) *van* elegendő méz” (A természet öröksége, 1993, 96. old.). A tagadó közbeiktatás ún. szintagmarobbanást okozott; s ami ennél is bántóbb: a zárójel ellenére ott kísért a magyartalan *nem van*. Ha mindenáron ragaszkodunk a közbeiktatáshoz, segít a kifogástalan *nincs* állítmány, a *van* helyét azonban okvetlenül meg kell változtatni: „... csak a tejben és egyes tejtermékekben *van* (de a túróban stb. *nincs*) elegendő méz”.

„A megjelenés korrekt időben (se előbb, se utóbb) *történjék*” (Illemtan, 1993, 14. old.). Példánk közül még talán ezzel van a legkisebb gond; igaz, a *történjék – ne történjék* habozás egy pillanatra erőt vesz az olvasón. Ha itt sem akarjuk felszámolni a közbeiktatást (hiszen alapjában véve hasznos tudnivalót tartalmaz), a könnyebb érthetőség kedvéért hagyjuk a mondat végére, helyezzük az állítmány után: „A megjelenés korrekt (= pontos?) időben *történjék* (se előbb, se utóbb)”.

Holczér József

Átmérő és átló

Szenvedélyes nézője vagyok a tévé Szerencsekerék adásainak, s a képernyő előtt ülve együtt találgatok a játékosokkal. Megvallom, nemcsak az érdekel, milyen gyorsan találják ki a feladványt, hanem az is, hogy mit nyerhetnek.

A múlt év áprilisában majdnem minden adásban választható (elnyerhető) volt egy-egy televíziókészülék. Olykor nagyobb, olykor kisebb. Értékes nyereménytárgy lévén, a műsor narrátora minden esetben kiemelte a többi közül, s nemegyszer így konferálta be: *70 centis átmérőjű*, színes televízió. A gépet be is mutatta az operátor, s mindig csodálódottan kellett látnom, hogy a lelkes hangú narrátor csúful becsapott. Az ajándéktárgy ugyanis a megszokott, téglalap alakú képernyővel volt felszerelve. Pedig az *átmérő* szó hallatán különleges megoldásra: körlapos, illetve gömb alakú masinára vártam.

Jogosan. Mert a téglalap paralelogramma, s azoknak nincsen átmérőjük (diámetér), olyannal csak a kör és a gömb rendelkezik.

Az utóbbi időben javított szövegén a narrátor, olykor *átló-t* (diagonális) mondott átmérő helyett. Ez rendjén való szó, ha téglalapról beszélünk. De ezzel is van egy kis baj.

Általában sohasem az átló méretét szoktuk megadni egy-egy téglalap esetében, mert ez az adat magában nagyon keveset mond a téglap-

lap térbeli elhelyezését illetően. Két azonos területű síkidomnak akkor is ugyanakkora átlója van, ha áll, ha fekszik. Ezért sohasem az átló hosszát adjuk meg, hanem más méreteit. Beszédünkben bevett szokás, hogy például 70x50 centiméteres téglalapról beszélünk. A két adat közül az első mindig az idom vízszintes oldalát (hosszúságát) jelzi, a második pedig a függőleges oldal méretét (a magasságát). Ez a praktikus nyelvszokás tehát nemcsak abban segít bennünket, hogy el tudjuk képzelni az adott téglalap méretét, hanem arra is figyelmeztet, hogy az adott esetben fekvő vagy álló formáról van-e szó.

Ha valaki netán *átmérő-t* mond *átló* helyett – no, az esetleg nyelvbotlásnak is tekinthető. S itt mentem magam: nem bogarasságból időztem el ennél a problémánál. Sajnos a televízió reklámjaiban is el-elhangzik a tévéképernyőkkel kapcsolatban az *átmérő* szó, sőt nem egy nyomtatott reklámban is találkoztam vele ott, ahol *átló-t* kellett volna írni. Azzal a reménnyel áttatom magam, hogy a reklámszakemberek is olvassák az Édes Anyanyelvünket, és soraim olvastán talán óvatosabbak lesznek a jövőben az átlót és az átmérőt illetően.

F. Kovács Ferenc

Kossuth Lajos neve mint szabadkőművesi páholynév

Személyneveinkben a megjelölés szerepe mellett általában elhomályosul a szó jelentése. *Kis Anna* nem biztos, hogy alacsony termetű, és *Erős Péter* lehet igencsak vékonydongájú legényke. Amikor így történik, akkor feléled a szó jelentéstartalma, és jót mulatunk az ellentétben; de az is szembeötlő, ha éppen megfelel az illető a neve jelentésének. A csinos *Szép Emmára* rögtön rámondjuk: csakugyan bájos! Az esetek többségében azonban eszünkbe sem jut, hogy a névnek jelentést tulajdonítsunk. Sok névnek nincs is jelentése.

Nem ez a helyzet az olyan ismert névvel, mint a Kossuth Lajosé. Az ő neve nemcsak azonosítja *Kossuth apánkat*, hanem kifejezi politikáját, hazafiságát, szónoki képességeit, azt a kort, amelynek vezére volt, magát az 1848–49-es forradalmat és szabadságharcot, bizonyos helyzetekben az egész magyarságot. A Világos után tomboló önkényuralom a szabadságharc résztvevőit, sőt még a velük csak rokonszenvezőket is *Kossuth-kutyák*-nak becsmérelte.

Azon az emlékezőes október 23-án, 1956-ban az egyetemi ifjúság így fejezte ki azonosulását az 1848-as márciusi ifjakkal, tömören utalva egyben a lengyel–magyar barátságra és történelmi párhuzamra: „Együtt halad kéz a kézbe! / Bem apó és Kossuth népe!”

Kossuth nevének jelentése időszakonként más-más színt kapott. Minden kor igyekezett saját eszméit megtalálni Kossuth Lajosban. Iskolák, ügyvédi és egyéb munkaközösségek, intézmények szívesen vették fel Kossuth nevét, még a termelősövetkezetek között is nagy csokorra való büszkélkedett a *Kossuth* elnevezéssel. Mindegyikük más indítékból választotta névadóul a nagy hazafit, de közös bennük, hogy valamiféleképpen őt kívánták követni.

A múlt század közepén, 1851–52-es látogatása alkalmából Amerikában Kossuth Lajos olyan népszerű lett, hogy *Kossuth-kalapot* árultak a lelkes tömegnek. Egy életrevaló magyar szeszgyáros, bizonyos Cukor József az Egyesült Államokból egy üveg konyakot küldött Kossuth Lajosnak Turinba: ha a nagy férfinak ízlik az ital, járuljon hozzá, hogy az ő nevével fémjeljeze ezentúl ezt az áruját. Jó érzékkel hozzátette, hogy ebben az esetben a bevétel tíz százalékát a New Yorkban épülő Magyar Háznak juttatja el. Meg is érkezett a beleegegyezés. A finom italt ettől fogva a Kos-

suth Lajoshoz büszke címen forgalmazták. Hogy az üzleti fogás jól bevált, azt mutatta többek között a felépült és virágzó magyar központ.

A szabadkőműves páholypok nem saját népszerűsítésük céljából választották nevükké a Kossuth Lajosét. Hiszen a szabadkőművesek működésükből kizárják a nyilvánosságot. A személyről elnevezett páholypok a névadóban valamilyen tulajdonságot, eszmét tiszteltek, azt akarták követni. Névátvitel történt tehát, megszemélyesítés. Így volt ez a *Kossuth Lajos páholypok* esetében is. Koronként a név jelentése változott.

1848. december 25-én az alakulófélben levő *Kossuth Lajos, a dicső fény hajnalához* című, hangzatos nevű pesti páholypba maga Kossuth Lajos is jelezte belépési szándékát. Lehet, hogy éppen az ő kívánságára hagyták el nevét az új páholyp megjelöléséből. Egyébként sohasem fordult elő, hogy még élő személyről Magyarországon páholypot neveztek volna el. Nem a szabadkőművesek hazafias buzgalma miatt, hogy a páholyp mégsem alakult meg. Az ellenséges támadás ezen a napon vette kezdetét, és megghiúsította terveiket. Ezért nem lett szabadkőműves ekkor még Kossuth Lajos sem.

Amerikai útja során 1851–52-ben Kossuth Lajos nevét megismerte az Újvilág is. Benne a bukásában is dicsőséges magyar szabadságharcot tisztelték. 1852 februárjában, Cincinnati 133. számú páholypában lépett a szabadkőművesek sorába.

Kossuth az amerikai magyarság számára a magyar szabadságot, a szülőföldet jelentette. Egyesületeiknek sokszor adták Kossuth nevét. 1891-ben New Yorkban az újonnan alakult magyar páholyp elnevezésekor természetesen esett a választás a szabadkőműves Kossuth Lajos nevére. A *Kossuth páholyp* tagjai nevükhöz méltóan adományokkal segítettek az Ohaza szabadkőműveseit.

Az életerős, gazdag magyar polgárvárosban, Szabadkán a szegedi Árpád, a *Testvérséghez* című páholyp 1902-ben alakított *Kossuth Lajos szabadkőműves kört*. Ebben az évben ünnepelték Kossuth Lajos születésének századik évfordulóját. A névadók a centenáriumnak tisztelegtek. A kör lelkes tagjai, Szabadka jómódú értelmiségének színe-java, akik közé többek között dr. Brenner József (írói nevén: Csáth Géza; a szerk.) is tartozott, Kos-

suth magas erkölcsiségű szellemében működtek.

Az 1905-ben alakult mezőtúri *Kossuth Lajos páholyp* több alföldi településről számlálta tagjait: Túrkevértől, Dévaványáról. Gyomáról, de legtöbbjük mezőtúri volt. Egykor az Alföld népe Kossuth hívó szavára állt a szabadság zászlaja alá. Erre a személyes vagy elbeszélésből ismert találkozási emlékeztet a név-választáskor. A protestáns iskolavárosokban Kossuth Lajos példaképül állították az ifjúság elé. A városok polgárai boldogan csatlakoztak a *Kossuth Lajos páholyp*hoz, az iskolák tanárait szinte kivétel nélkül felvették a páholypba, a gyülekezetek lelkészeik vezetésével léptek a tagok sorába. Minden alkalommal megemlékeztek a páholypban és azon kívül is, a nagyközönség előtt Kossuth Lajosról: szabadság- és hazaszeretetéről, nemes egyéniségéről. A páholyp névadóját a műveltség terjesztésével igyekeztek méltó módon követni.

Eltérő volt a helyzet sok esztendő múltán, 1950-ben, az akkor formálódó *Kossuth páholyp*. Érezhetően közeledett a szabadkőművesség betiltásának időpontja: június 12-e. Ilyen körülmények között már maga a páholypalakítás is az elnyomó hatalommal való szembeállást jelentette. Kossuth Lajos azonban az önkényuralmi rendszer is a magáénak vallotta, sőt törekedett a kisajátításra. Megcsillant a remény: talán ezzel a névvel nem tiltják be a páholypot. Csalódtak. Az összes páholypot elhallgattatták.

Csak 1960-ban nyílt meg ismét egy *Kossuth páholyp*. Nem Magyarországon. Itt nem volt erre lehetőség. Az argentinai Buenos Airesben ekkor gyűltek össze a kivándorlók, hogy magyar nyelven működő szabadkőműves páholypot alakítsanak. A szabadkőműves Kossuth Lajos nevében a távoli magyar hazát, az egykor újra feltámadó magyar szabadkőművességbe és szabadságba vetett hitet elevenítették meg.

A magyarországi páholypnevek között a XIX–XX. században legtöbb a személyről történő elnevezés. Érthető tehát, hogy a legtöbb magyar szabadkőművesi páholyp a szabadkőműves Kossuth Lajosról nevezték el. Hiszen máig is ő a legnépszerűbb politikus Magyarországon.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Hová sietnek?

Az öreg parasztemberek szépen beszélnek. Mint mindennek, a beszédnek is megadják a módját. Megválogatják szavaiat, kiejtenek minden hangot, hosszúságának megfelelően. Dallama is van a beszédüknek. Mi folyton sietünk. Beszélni sem érünk rá. Az sem ér rá, aki sokat akar beszélni, ezért aztán hadar: összeránt szótagokat, elharap hangokat. Így lesz a *társaság-ból* például már rendszeresen *társág, a vállalat-ból* *válat, a meteorológia-ból* *meteorológia*.

A hadarás – főleg a FIDESZ-es képviselők jóvoltából – már az Országgyűlésben és ezen keresztül a tévében is szinte polgárjogot nyert.

A hadarásnál csak egy fokkal jobb a darálás. A hivatásos beszélők (bemondók, riporterek, kommentátorok) arra azért ügyelnek, hogy minden hangot tisztán kimondjanak, de olyastormán, mint amikor a

gyerekek a nyelvtörőt gyakorolják. Mintha az lenne a legfőbb bemozdó érdem, hogy minél nagyobb sebességgel beszéljenek tisztán. A legutóbb a Panorámában figyeltem fel erre a jelenségre. Ami a reklámokat illeti, elismerem, ott indokolt, hiszen pénzre megy: ha már kifizetik azt a drága reklámdíjat, legalább minél többet akarnak elmondani az alatt az egy perc alatt. Csak úgy lihegnek a sietségtől – és a mulledkesedéstől!

Fogadjuk el egyszerűen, hogy gyorsul a beszédtempó? Ez bizonyos mértékig lehet, hogy elkerülhetetlen, de azért ne hagyjuk eleve jóvá! Mert hol lehet elcsúszni az időtartamból? Csakis a hosszú magán- és mássalhangzóknál. Ha pedig a hosszú szótagokat lerövidítjük, elvesz a nyelv ritmusa, egyhangú darálás lesz a beszéd.

Buvári Márta

Helyesen írunk-e?

Az embereknek általában gondot okoz a helyesírás. Annak ellenére, hogy általános iskolában és középiskolában is tanuljuk, sok-sok hibát ejtünk. Mi lehet ennek az oka? A helyesírás változékonysága (az 1954-es szabályzat mindössze 30 évig volt érvényben)? Az anyanyelvünk iránti igénytelenség? Esetleg a helyesírás oktatásának hiányosságai?

A fenti kérdések megválaszolására felmérést végeztem. Célom volt megtudni, hogy ki hogyan ír helyesen, hasznos-e, hogy itt az egyetlen is tanuljuk a helyesírást. Négy csoportot vizsgáltam meg; az első három a Bölcsészettudományi Kar hallgatóiból tevődött össze, az utolsó csoportot nem bölcsészhallgatók alkották. Tehát: 1. magyar szakosok, akik tanultak helyesírást; 2. magyar szakosok, akik

nem tanultak helyesírást; 3. nem magyar szakosok; 4. nem a Bölcsészettudományi Kar hallgatói. Egy-egy csoport 10 főből állt. Mindegyik csoportnak 15 szót, illetve kifejezést diktáltam, amelyek mindennap használatosak ugyan, ám magukban rejtene egy-egy helyesírási buktatót, érdekes problémát: *áhitat*, *anyagcsere-vizsgálat-kérés*, *Bat-thyá-ny* (Batthyány szótágolva), *bicikli*, *bója*, *csevej*, *diakronikus*, *díós metélt*, *Duna folyó*, *konnektor*, *Madáchcsal*, *mamut*, *mállékony*, *méhvel*, *meleg vizes borogatás*.

Táblázatban foglaltam össze az egyes szavak helyes, illetve helytelen írásmódját, ezek arányát:

Szavak	magyar szakos, tanult helyesírást (10 fő)		magyar szakos, nem tanult helyesírást (10 fő)		bölcsészhallgató, nem magyar szakos (10 fő)		nem bölcsészhallgató (10 fő)	
<i>áhitat</i>	10 jó	–	5 jó	5 rossz	2 jó	8 rossz	3 jó	7 rossz
<i>anyagcsere-vizsgálat-kérés</i>	10 jó	–	7 jó	3 rossz	7 jó	3 rossz	3 jó	7 rossz
<i>Bat-thyá-ny</i>	7 jó	3 rossz	–	10 rossz	–	10 rossz	1 jó	9 rossz
<i>bicikli</i>	9 jó	1 rossz	10 jó	–	8 jó	2 rossz	10 jó	–
<i>bója</i>	9 jó	1 rossz	6 jó	4 rossz	7 jó	3 rossz	2 jó	8 rossz
<i>csevej</i>	6 jó	4 rossz	5 jó	5 rossz	5 jó	5 rossz	2 jó	8 rossz
<i>diakronikus</i>	9 jó	1 rossz	6 jó	4 rossz	2 jó	8 rossz	7 jó	3 rossz
<i>díós metélt</i>	8 jó	2 rossz	–	10 rossz	6 jó	4 rossz	4 jó	6 rossz
<i>Duna folyó</i>	9 jó	1 rossz	7 jó	3 rossz	7 jó	3 rossz	5 jó	5 rossz
<i>konnektor</i>	9 jó	1 rossz	8 jó	2 rossz	4 jó	6 rossz	7 jó	3 rossz
<i>Madáchcsal</i>	9 jó	1 rossz	7 jó	3 rossz	3 jó	7 rossz	3 jó	7 rossz
<i>mamut</i>	8 jó	2 rossz	2 jó	8 rossz	7 jó	3 rossz	1 jó	9 rossz
<i>mállékony</i>	8 jó	2 rossz	5 jó	5 rossz	2 jó	8 rossz	2 jó	8 rossz
<i>méhvel</i>	10 jó	–	9 jó	1 rossz	7 jó	3 rossz	6 jó	4 rossz
<i>meleg vizes borogatás</i>	2 jó	8 rossz	–	10 rossz	–	10 rossz	–	10 rossz
Összesen	123 jó	27 rossz	77 jó	73 rossz	67 jó	83 rossz	56 jó	94 rossz
100%	82% + 18%		51% + 49%		45% + 55%		37% + 63%	

A legtöbb nehézséget a *meleg vizes borogatás* kifejezés leírása és a *Batthyány* tulajdonnév elválasztása okozta. Sokan hibásan írták le a *mállékony*, a *csevej*, a *mamut*, az *áhitat* és a *díós metélt* kifejezéseket. Az 5 leggyakrabban helyesen leírt kifejezés a *bicikli* (bár hárman itt is véstettek), a *méhvel*, a *Duna folyó*, a *konnektor* és az *anyagcserevizsgálat-kérés*.

Nézzük meg részletesen a hibákat, illetve azt, hogy mi okozhatta a nehézséget az egyes kifejezések leírásában! Mint a táblázatban is olvasható, legtöbbször a *meleg vizes borogatás* leírását tévesztették el. A hibás írásmódok a következők voltak: *melegvizes borogatás* (a 38 hibázó közül 32-en írták így) és *melegvizesborogatás* (6-an írták így). A minőségjelzős kapcsolatokat különírjuk (A magyar helyesírás szabályai, Akadémiai K., Bp. 1984., 45. old., 107/a pont). „Ha a két különírt szóból álló minőségjelzős kapcsolat második tagjához -i, -beli, -s, -ú, -ű, -jú, -jű, -ny képző járul, a különírást általában megtartjuk...” (108. pont). A hibás írásmódnak egyik oka az lehet, hogy a nyelvhasználó az 1954-es szabályzathoz alkalmazkodott (*melegvizes borogatás*). Nem sokkal kevésbé okozott gondot a *díós metélt* minőségjelzős kapcsolat írása (*díósmetélt*).

Batthyány nevének leírása, illetve szótágolása jelentette a következő problémát. Ezt a helyesírást tanulók közül is csak 7-en írták helyesen, a többiek közül pedig mindössze 1, nem a Bölcsészettudományi Karon tanuló diák. A 32 hibázó közül 12-en az alapformát is eltévesztették (*Batthyányi*, *Batthányi*, *Bathányi*, *Batythyány*, *Batthiány*, *Bahtyányi*, *Batthyany*). A szótágolásban is jócskán akadnak hibák: *Bat-thy-á-ny*, *Batt-hyá-ny*, *Ba-thyá-ny*, *Bat-thy-ány*, *Batt-hy-á-ny* stb. A régiesen leírt magyar családnevekben előforduló betűk az elválasztásban hangértéküknek megfelelően kezelendők. Így érdemes, és illik megjegyeznünk: *Batthyá-ny*.

Hasonló típusú hibákkal – a magánhangzó, illetve a mássalhangzó hosszúságának helytelen írásmódjával – találkozhattunk az *áhitat* (áhitat), *diakronikus* (diakronikus), *konnektor* (konektor), *mamut* (mammut), *mállékony* (málékony) szavak esetében. Az *áhitat* példában az -at/-et képző nem változtatja meg az -ít képző írásmódját; a közkeletű idegen szavak (*diakronia*) jelentős részében egyes idegen eredetű képzők előtt a többesjeli hosszú magánhangzó rövid lesz (*diakronikus*); a *konnektor* írásmódja nem változott, míg a *mamut*-ból *mamut* lett – a régi szabály megszokottsága és a német helyesírás azonban gyakran előidézőjévé válik a szó hibás leírásának.

Az *ly/j* írásmódját – a *bója* és *csevej* példákban – a nyelvhasználók 40, illetve 55%-a tévesztette el. A -ja/-je/-lya/-lye végződésű szavak jellegzetes csoportot alkotnak (*héja*, *cserje*, *perje*; de: *boglya*, *csigolya* stb.); a *bója*, *szója* szavak leírás-

sakor a *golya*, *pólya* szavakkal való hasonló alakúság idézheti elő a hibát. A két vagy több szótagú szavak legnagyobb részében *ly*-nal jelöljük a szó végén ejtett *j*-t: *bagoly*, *csekély* stb. A szó végén *j*-vel írandó szavak között többségben vannak az -aj/-ej végűek: *duhaj*, *karaj*, *csevej* stb.

A *Madách* név -val/-vel ragos változatának helyes írásmódja: *Madáchcsal*. Ehelyett *Madáchval*, *Madáchhal*, *Madách-val*, *Madách-csal*, *Madách-cal*, *Madách-al* és *Madács-csal* változatok születtek. A magyar helyesírás szabályai szerint a régies betűre végződő családnevek -val/-vel ragos formájának írásában a régies betűt változtatlanul hagyjuk, a rag *v*-je pedig teljesen hasonló a szóvégi mássalhangzó kiejtett változatához (i.m. 65. old., 163/b pont).

Ugyancsak a -val/-vel rag okozott gondot a *méh* szó esetében. Háromféle hibás írásmóddal találkozhattunk a helyes *méhvel* rovására: *méhhel*, *méh-vel*, *mehvel*. A *céh*, *cseh*, *düh*, *juh*, *méh*, *pléh*, *rüh* névszókban a *h*-t csak akkor ejtjük, ha a toldalék magánhangzóval kezdődik, vagy magánhangzóval járul a tőhöz (i.m. 33. old., 75. pont). A *méh* + *vel* szó esetében tehát nem ejtjük a *h*-t, ennek következtében a helyes változat: *méhvel*.

A helyesírási hibák jó részét az idézi elő, hogy a nyelvhasználók nem ismerik a szabályt (l. *Madáchcsal*, *méhvel* stb.). Mindezek ellenére viszonylag sokan írták helyesen az *anyagcserevizsgálat-kérés* szót, jól alkalmazva a mozgósabályt. Ha egy kötőjellel már tagolt szóhoz újabb, szintén kötőjellel kapcsolandó utótag járul, az előző kötőjelet elhagyjuk, vagyis az eredetileg kötőjellel írott részt az új alakulatban egybeírjuk (i.m. 55. old., 139/a pont). Az elkövetett hibák: *anyagcserevizsgálatkérés*, *anyagcsere-vizsgálatkérés*, *anyagcsere-vizsgálat-kérés*.

A helyesírást egyetlen is tanulóknak 100%-a hibátlanul írta le az *áhitat*, *méhvel* és *anyagcserevizsgálat-kérés* szavakat. Két csoportnak minden tagja helyesen írta le a *bicikli* szót: a magyar szakosok, akik nem tanultak helyesírást és a nem bölcsészhallgatók. Igaz, a helyesírást egyetlen tanuló táborában mindössze 1 hallgató hibázott – elképzelhető, hogy nyelvérzékét félretéve az illető ebben a példában is szabályt keresett, nem merve támaszkodni az itt érvényesülő hagyományra.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk: a helyesírást tanulók eredményei sokkal jobbak a többi hallgatókéknál. Helyesírási tudásunkra nap mint nap szükségünk van. A helyesírást tanulók szép eredményei biztathatnak bennünket: meg lehet tanulni helyesen írni, s érdemes megtanulnunk!

Fazekas Mónika

Ki akarja vezetni a CIA-t?

999-en vezetnek CIA... rendszámú, azaz ilyen betűkombinációval kezdődő rendszámú járművet. Többségüknek sorozatrendszámként éppen ez jutott. Néhányan azonban megelőzték a sorozatbeli CIA-kibocsátást, és egyedi rendszámként megrendelték. Az első személyre szóló rendszámot 1990-ben készítették a PLAKET Kft.-nél. Az egyedi rendszámot igénylők esetében tudatos választásról, szabályozott körülmények között lebonyolított névadásról és szövegalkotásról beszélhetünk.

Megvizsgáltam az eddig (1993. szeptember) kiadott egyedi rendszámokat, összesen 1950 adatot. Nem kaphattam azonban információt a tulajdonosokról, így nem végezhettem teljes értékű szociolingvisztikai vizsgálatot. Nem tudok számot adni a tényleges, csak a lehetséges névadási motivációkról. Számos rendszám – adatközlő hiányában – értelmezhetetlen maradt (54,4%). Több esetben csak feltételezésekbe bocsátkozhattam.

Az egyedi rendszámok több szempontból vizsgálhatók: megközelítjük őket mint neveket, mint performatívumokat és úgy is, mint szövegeket. Talán ez utóbbi némi alátámasztásra szorul.

A rendszám akkor válik szöveggé, amikor a pusztán azonosítás mellett megjelenik benne/általa a közlési szándék is. Erre azonban korlátozottak a lehetőségek: a $169 \times 10^3 - 169 \times 10^6$ variációnak csak egy részéről mondható el, hogy alkalmas a fenti célra.

A szövegalkotás lehetőségei:

verbális rész

- 3 betűs
 - lexéma, amely lehet magyar vagy idegen eredetű
 - rövidítés vagy mozaikszó

numerikus rész

- a verbálisról vélhetően független
- a verbális résszel szoros kapcsolatban lévő (pl. tulajdonnév + születési év; a hónap rövidítése + évszám = az autó vásárlásának időpontja)

- 4-5-6 „betűs” szöveg, amelyben a számokat betűkként használták fel pl. SCH-001 (School)

A szövegalkotó közlési szándéka az esetek többségében nem határozható meg világosan, mégis akadnak egyértelmű példák a szándékok bemutatására.

A szövegalkotó

- tájékoztató
 - a jármű az övé (BEA-..., IMI-954, MHB-...)
 - az autó és esetleg önmaga valamely tulajdonságáról, pl. KEK (Kék), VAD
 - tevékenységéről, foglalkozásáról, pl. TAX-100, CAB-... stb.
- kapcsolatot vesz fel, pl. köszön: HEL-001, HAL-1..
- felhív valamilyen cselekvésre, pl. ASK, FLY, RUF
- érzelmet, indulatot, helyeslést fejez ki, pl. JUJ, OKE

Elsősorban a 3 betűhely adta korlátozott lehetőségek következménye az, hogy a verbális elemek zöme vagy tulajdonnévi eredetű (30,9%), vagy idegen, főleg angol köznévi (11,4%). Korlátozottan hat még az is, hogy a rendszámon nincsenek ékezetek, így például az AGY egyaránt lehet agy és ágy is. Ez a szó is azok közé tartozik, amelyek a sorozatban kibocsátott rendszámok esetében tilalom alá esnek. Nem adhatók ki sorozatban a következő szavak: AGY, BAK, BUZ, DUG, FAR, FOS, GEC, GEJ, JAJ, KAN, KOS, KUR, LOM, LOP, PIA, PUF, RAB, RUM, SEG, SEX, VAK, ZAB. Az egyéni igényeknél azonban nem érvényesítik ezt a tilalmat, így található az egyedi rendszámok között 3 db KOS, 1 db PIA, 1 db RUM és 12 db SEX betűkombinációból álló is.

Nézzük meg először a tulajdonnévi eredetű verbális elem jelentésére épülő rendszámokat (vagy inkább rendszövegeket?)!

1. A tulajdonnév az esetek jelentős részében személynév, ill. annak rövidítése, monogram. Mivel azonban a tulajdonosok személyi adatai nem tehetők publikussá, nincs értelme feltételezésekbe bocsátkoznunk a vélhető monogramok feloldását illetően (WZS-0.. egyaránt lehet W. Zsolt, Zsombor, Zsófia stb.).

A családnév gyakran enigmatikusan jelenik meg: csak egy részlete (TIH: Tihanyi) vagy csak a mássalhangzói szerepelnek a rendszámon (TRK: Török).

A tulajdonnévi elemek másik jelentős csoportját a keresztnévek és a becenevek alkotják. Ezek egyaránt lehetnek a tulajdonos, valamelyik családtag vagy éppen a jármű (becse)nevei is, pl. DIA, DIO, JIM, EVA. Még érdekesebb az a csoport, amelyben a számkombináció egyes elemeit (0,1) is felhasználják a név megjelenítéséhez: DIN-001 (Dínó), ZEN-00. (Zénó).

Földrajzi nevek is találhatók a tulajdonnévi eredetű elemek között. Feltehetően – több ország rendszámkiadási szokásának mintájára – ez a tulajdonos lakhelyének megjelölésére szolgál: ERD (Érd), VAC (Vác).

Ebben az eredet szerint megállapított első csoportban utolsóként a tulajdonnévi eredetű mozaikszókról kell szót ejtenünk. Ezek egy része a fentiekhez hasonlóan a hovatartozást hivatott a járművön feltüntetni (HUN), ez olykor nem a tényleges, hanem a vágyott állapottal esik egybe (USA), és nemcsak területre, államra, hanem egyéb intézményre is vonatkozhat: FTC, FBI, KUK (K und K). Természetesen több olyan esetről is szót tudunk adni, amelyben egy cég a saját „névjegyével” látja el a tulajdonában lévő járművet: MNB, MOM.

2. A köznévi eredetű elemek még nagyobb változatosságot mutatnak: jelölhetnek tulajdonságot (FIX), sőt tehetik ezt metaforikusan is (SAS, KOS), és szerepelnek ebben a csoportban egyéb magyar névszók, igék, mondatszók (GYI: Gyí). Található itt több sajátos regiszter eleme is, pl. argó: MUF, PIA.

A közszoói elemek nagy része idegen eredetű (223 db, azaz 11,4%). Ennek is legnagyobb része angol közszo, ami az általános szóhosszúsággal és egyéb szociolingvisztikai tényezőkkel hozható összefüggésbe. Szemantikai csoportjait tekintve az ide sorolható elemek a fentiekhez hasonló változatosságot mutatnak.

3. Térjünk át a számkombináció feltételezhető szerepére! Nagyon kedvelik a 001 sorozat- és sorszámt. Az abszolút No. 1 a legelső kibocsátott rendszám (AAB-001) tulajdonosa. De természetesen van legelső az AGI-k, azaz Ágik, Amik, Anik stb. sorában is. Hasonló szerepet tölthet be a 100-as és a 111-es szám is.

Aki hisz a számok erejében, az természetesen a számmágiához fordul. Nagyon gyakori a 3, a 7 és 13. Bár ez utóbbit hagyományosan a szerencsétlen jelzővel illetik szerte Európában, ennek ellenére – vagy éppen ezért – sokan választották rendszámuk számelemének (013).

Kedvelik még az azonos számjegyekből álló rendszámokat is. Ezekben mintegy megsokszorozódik a „szerencseszám” hatása.

Mint már említettem, a számok évszámok is lehetnek. Egy esetben a jármű vásárlásának pontos időpontját találjuk a számkombinációban (JUL-992).

4. A legtöbb figyelmet érdemlő csoportot azok a rendszámok alkotják, amelyekben a betű- és számkombináció együttesen és egymással szoros szemantikai összefüggésben alkotják a szöveget. Ilyenek a következők:

- a) a név v. köznévi + évszám v. sorszám
- b) a CAB, ill. TAX-1.., BUS + szám; ide sorolható még a HAT-006, -066, -666, azaz a 6 x 6 Taxi v. 6-os Taxi három rendszáma is, amelyek az azonosításon túl a reklám szerepét is betöltik (l. még lejjebb)
- c) a teljes márkanevet, egyéb tulajdonnevet tartalmazó típusok, pl. OUZ-012, BMW + típusszám, KLM + járatszám
- d) SPY-007, CIA-007, FBI-007, három „07-es ügynök” esetében még az intertextualitást sem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha értelmezni kívánjuk a szöveget, és magyarázni a kommunikációs szándékot
- e) CAL-873: Calypso Rádió + a hullámhossz, amelyen sugároz, azaz a felírat a reklám funkcióját is betölti.

Végül egy kis statisztika:

	db	%
A vizsgált adatok száma	1950	100
Szemantikai csoportokba meggyőzően besorolható	889	45,6
Magyar tulajdonnévi eredetű	514	26,4
Magyar köznévi eredetű	113	5,8
Idegen tulajdonnévi eredetű	87	4,5
Idegen köznévi eredetű	223	11,4

Kugler Nóra

Krisztus előtt vagy időszámításunk előtt?

Hagyományos időszámításunk Jézus születésének feltételezett évéhez igazodik: Vergilius *Krisztus előtt* 19-ben halt meg, Iulianus Apostata *Krisztus után* 361-ben foglalta el a császári trónt stb. Rövidítve: Kr. e., Kr. u.

1950 táján Európa keleti felében megváltoztatták a hivatkozási alapot. Az akkori hivatalos elmélet szerint Krisztus soha nem élt, képzelt személy, tehát meg sem születhetett. A kronológiai alap és forma személytelenre változott: *időszámításunk előtt/után*. Homérosz az i.e. X. században élt, az iszlámot az i.u. VII. (vagy 7.) században alapította Mohamed próféta. Mindkét formában elmaradhatott az *után* (i.u. 735-ben; rendszert: 735-ben) – ha ez nem okozott félreértést –, ahogyan a matematika elhagyja a *pluszt* a pozitív számok előtt.*

Az i.e., i.u. a hazai kiadványokban, sajtóban mindmáig megmaradt (természetesen az egyházi használat soha nem fogadta el); még 1993-ban megjelent iskolai tankönyvben is ezt találjuk. Tiltani nem lehet, nem szabad, mert a szerző világnézetét jelezheti (nem biztos, hogy jelzi). Meg kell azonban gondolnunk, hogy Európának nem ez a hagyománya, hogy a leglaicizáltabb nyugati országokban is Krisztus születésére utalnak a történelmi dátumok megjelölésekor (amikor utalásra szükség van). Előbb-utóbb tehát vissza kell térnünk a hagyományos terminushoz.

Az i.e., i.u. azonban megmaradhat a nem hivatalos használatban, mert kipurcsolása sértené a gondolatszabadságot. Sőt: bizonyos összefüggésekben a tudománynak és az ismeretterjesztésnek is ragaszkodnia kell hozzá. Sok ilyen eset lehetséges, kettőt próbálók felidézni.

Tudjuk, hogy Jézus születésének évét egy jámbor szerzetes önkényesen állapította meg a korai középkorban. (Csoda, hogy csak néhány évet tévedett.) Heródes, a zsarnok, Krisztus előtt 4-ben halt meg, a Megváltó születése ennél korábban történt. Az 1976-ban kiadott új katolikus bibliafordítás időrendi táblázata a feltételezett időpont előtti 6–7. évre számítja Jézus születését. Erről tehát így kellene beszélnünk: „Krisztus Krisztus előtt 6-ban vagy 7-ben született.” Komikus lenne. Értelmessé magyarázattal tehetnénk, de abba könnyen bele lehetne bonyolódni. Így egyszerű és pontos: „Krisztus valószínűleg időszámításunk kezdete előtt 6-ban vagy 7-ben született.”

Másik példa: az i.e. helyesebb akkor, ha nem lehet valamilyen ősi eseményt a történelem szokásos útján kijelölni, térben, folyamatban ahhoz viszonyítani – különösen, ha feltárásiában nem a történelem, hanem más tudomány (régészet, nyelvészet stb.) illetékes. Például: „A magyarság elődei az *időszámításunk kezdete előtti évezredben* váltak ki az ugor nyelvközségből.” Nagy időszakasz, ezen belül pontosabban megjelölni inkább találgatás, mint közelebbi meghatározás lenne. A külválás nem hozható kapcsolatba az írásosan dokumentált közel-keleti történelemmel, az antik vagy zsidó művelődéstörténettel, amely a judaizmuson keresztül összefügg Krisztussal. Így a Jézus születésére való utalás nem lenne ésszerű. A Születés jól meghatározható és időhöz eléggé pontosan köthető esemény volt, a magyar nyelv függetlenedése, önálló életre való indulása azonban nem esemény, hanem folyamat, amelyről nincs, nem is lehet semmiféle feljegyzés. (De: „Az egyiptomi állam a Kr. e. IV. évezred végén született meg.”)

A két megjelölés, bár ugyanarra az évre hivatkozik, megfér egymással, ha mindkettő megtalálja a maga megfelelő és értést segítő szerepét.

Bán Ervin

*A szerző nem említi (mert nem ez cikkének témája), de jeleznünk kell: az *időszámításunk után(i)* (rövidítve: i. u.) megjelölés logikátlan, hibás, hiszen időszámításunk nem időpont, hanem most is tartó folyamat (I. Nyelvművelő kézikönyv I. köt. 966. old.). A helyes forma ez: *időszámításunk szerint(i)* (= i. sz.). Úgy tudjuk, az 1950 utáni történettudományi munkákban, tankönyvekben stb. általában ez a kifejezés, ill. rövidítés szerepelt, nem pedig az i. u. Ez azonban mit sem von le B. E. fejtegetéseinek érdeméből.

(A szerk.)

„Czinterem-virág veri a fejét”

Erre a régi, alighanem kevesek által ismert szólásra a közel-múltban találtam rá Kresznerics Ferenc kéziratos hagyatékában. Az egykori szombathelyi paptanár több ezer hasonló szólást, közmondást, szóláshasonlatot jegyzett fel akkor, amikor nagy művéhez, az 1831–32-ben megjelent Magyar Szótárhoz gyűjtötte a népnyelvi példákat. Kresznerics érdeme az adatok rendszerezése mellett az volt, hogy többnyire értelmezte is a homályosabb jelentésű szókapcsolatokat. A címben idézett szólás mellé ezt írta: „Ősz, nem sokáig él”. Ugyanezt a magyarázatot találjuk az akadémiai jutalomban részesített szótárában is (I, 68.).

Azon, hogy a *cinterem* kifejezéshez nem fűzött megjegyzést, nem kell csodálkoznunk, hiszen az a XIX. század elején még közismert szó volt. Számos korabeli irodalmi műben – így például a Bánk bánban is – találkozunk vele. Katona drámájában a békétlenek titkos éjszakai összejövételén Petur e szavakkal vádolja Gertrudist:

„Egy oly teremtes, akinek nem ez hazája, – cinteremjeinkben akinek lenyűgödött szülői nem tevék le csontjokat, – ki gyermeki játékaikban is nem osztozott volt, bennünket az vajjon szerethet-é?”

(Bánk bán II. szakasz)

Az idézetből egyértelműen kiderül, hogy a *cinterem* szó a temetőt jelenti. Emellett ’nyughely, sírbolt’ értelemben is használták. A szó gyakran szerepel népdalainkban, balladáinkban is. Egy erdélyi gyűjteményből valók az alábbi sorok:

„Cinterem elejít fel kéne szántani,
Ádám maggal bé kéne hinteni”.

A görög-latin eredetű *cinterem* régóta szerepel írott nyelvemlékeinkben: először a Jókai-kódexben (1372 u./1448 k.) találkozunk vele. Számos változata ismeretes; így a hajdani írásokban *cynterem*, *cynterym*, *cimteröm*, *tzintóriom* formában is olvashatjuk. A szó a lengyel, az angol, az olasz, a francia nyelvben is hasonló alakokban őrződött meg. (A görögre visszanyúló latin *coemeterium*-nak *cinterem*-mé való fejlődésében a népetimológia is közrejátszott; ezért jelenti várak lovagtermét is. A szerk.)

A kifejezés ma már jobbára csak az idősebb korosztály emlékezetében, a nyelvjárásokban és a szépirodalomban él. Az írói szótárak tanúsága szerint Petőfi egyetlenegyszer sem használta. A Toldi-szótárban is hiába keressük. Arany más műveiben nyilván előfordul, de az ő alkotásainak szókészleti feldolgozása egyelőre késik.

Juhász Gyula többször is él a kifejezéssel. Az 1921-ben írott Esők után című versének zárósorait idézzük:

„A lelkem, mint dómok arany keresztje,
Úgy néz a földre, a nagy cinteremre.”

Kányádi Sándor Jékely Zoltánra emlékezve írja elégikus sorait, melyekben az erdélyi származású költőtárs egykori versének motívumai is felismerhetők:

„... ledőlt a cinterem fala
kövei földbe vástak
védtelen áll a dombon
maholnap egyes-egyedül
istené lesz a templom...”

(Egy csokor orgona mellé, Szürkület, 1978.)

Térjünk vissza a Kresznericstől idézett szóláshoz. Vajon nála szerepel-e először írott, nyomtatott formában? A kérdésre tagadó választ kell adnunk. Az 1808-as keletkezésű közmondásgyűjteményt másfél évtizeddel előzte meg Kovács Pál munkájának győri kiadása, amelyben már olvasható ez a szólás. Kresznerics ugyan nem említi a forrásai között, de más feljegyzéseiből tudjuk, hogy ismerte, használta Kovács gyűjteményét. (Kovács Pál: Magyar példa és közmondási. Győr, 1794.). A szólásnak két változata Dugonics András posztumusz kötetében is megtalálható (Példa Beszédék és Jeles Mondások. Szeged, 1820.). Befejezésül ezt a két alakváltozatot idézzük:

„Cinterem virág a fején.” (II. kötet 333.)

„A cinterem felé fordult imár rúdgya.” (II. kötet 334.)

Tóth Péter

Szófacsarásaink

Kovalovszky Miklós minapi cikkében szellemes alaposággal elemezte a rádió és főleg a televízió műsorcíméit. Folytatásként ide kívánczik egy jelenség, melyet szófacsarás-nak nevezhetünk.

A kifacsart cím rendeltetése nemcsak az, hogy kifejezze a műsor tartalmát, hanem az is, hogy felkeltse iránta az érdeklődést. Szellemesnek szánt, valójában gyakran csak szellemeskedő változataival főleg a televízióban, de az írott sajtóban is találkozunk. Legegyszerűbb módja ennek az összecsengő szavak párosítása. Ilyenek pl. az *Elektor kalandor*, a *Gordiusz plusz játékok* címe, a *Kamasz-panasz* vagy a népszerűvé vált *Juli-suli* műsor.

Furcsán vagyunk a nyelvünkben meghonosodni igyekvő angol *show* szóval. Jelentése: látványosság, mutatvány, előadás. Rövidsége indokolhatná elterjedését, kiejtett alakja, a *só* viszont nélkülözhetetlen ételizesítőnk nevével azonos, így a *show*-nak meg kell őriznie eredeti angolos írásmódját. Nemcsak a kéthetenként képernyőre került *Friderikusz Show*-ban találkoztunk vele, hanem a görög nimfa, *Kalüpszó* (latinosan: *Calypso*) nevűből torzított *Calyp-show* műsorszámában is. Kíváncsi az ízlés-telen volt viszont az ál-angol *Star new show* (magyarul kb.: híres színészek, énekesek új előadása), azaz *Sztárnyúzó* cím, amely még szójátéknak is gyöngécske, hiszen benne az *s* hang *z*-vé torzul. De előfordul más, már magyartított alakban is, mint *Nóta-só*, *Suli-só*. Jelentésük megközelítőleg: ízletes előadás, olyasmi, aminek megvan a maga sava-borsa. Ennek fordítottja az *utolsó-ból* alakított *Utol-show* cím.

A valódi, újabban divatosá vált szófacsarások azok, amelyek szellemességre törekedve egy-egy szavunk valamely betűjét másikkal cserélik ki, vagy kisbetűt nagybetűre változtatnak, s így teremtenek újszerű jelentést és szóhangulatot. Olykor csak fokozásra, kiemelésre valók, máskor értékelést, bírálatot is tartalmaznak. A munkavállalók műsora, a *SORsok* címének szedése a nemzetközi segélykérés, az *SOS* betűit idézi fel (az angol *Save our souls!* 'Mentsétek meg lelkeinket!' mondat kezdőbetűiből). A *nagyszerű* jelzőből *napszerű*, tehát 'fényes, ragyogó', a *filharmóniá-ból* *fülharmónia* lett a reklámban. A lényeg az, hogy ezek a szófacsarások egyszerre két szó jelentését is felidéznek tudatunkban.

A földárverés nevű kárpótlási eljárás *földátverés*-re való torzítása azt a látszatot kelti, mintha ez a földhöz jutni kívánók becsapása volna. Az *envertelen* jelző nemcsak az albán diktátor, Enver Hodzsa letűnése utáni új rendszerre utal, hanem a diktatúra korszakának *embertelen* voltára is. A Magyar Nemzetben egy fénykép ezzel a címmel jelent meg: *Nercbanda* (a kép neves művésznőink drága bundákba öltözött csoportját ábrázolja). A szójáték egyszerre villantja fel a *csoport* és a *drága prém* fogalmát. A „vállalkozó szellemű” *Fricit a pékernyő-ről* ismertük meg, míg a *mmmÁmor* a szökezdő *m* ismétlésével és a szóközépi *a* nagybetűs írásával a műsor erotikus jellegét hangsúlyozza. A szívszeri műsor szerkesztője még egy közmondást is kifacsart: a *vak tyúk is talál szemét-ből* így lett *vastyúk is talál szeget*.

Mindez csak néhány jellegzetes példa a divatossá vált szófacsarás területéről. Újabb változataival minden bizonnyal a jövőben is találkozni fogunk. Túlöz kinövéséitől eltekintve nemcsak megalkotóik találékonyágát igazolja, hanem anyanyelvünk hajlékony gazdagságát is: derűt, mosolyt fakasztanak, s így nem minősíthetők károsnak.

Benkóczy György

Magyar kultúra – magyar műveltség

Egyik hetilapunk „A magyar műveltség napja” címmel emlékezett meg Kólcsey Himnuszának évfordulójáról, amelyet újabban „a magyar kultúra napja”-ként is ünnepelünk. A hetilap vezércikkének írója megjegyezte, hogy a címben tudatosan használta a *kultúra* szó helyett a *műveltség*-et „Kodály Zoltán intő szavaira emlékezve”, aki nem szerette az idegen szavakat. Az ünnepi megemlékezés szerzője szerint „Nyelvünk gyönyörű és gazdag lehetőségeiről mondunk le, ha ezt a szót idegennel helyettesítjük”, sőt értelmi és érzelmi pusztítást végzünk, ha a *műveltség* helyett azt mondjuk és írjuk: *kultúra*. „Mert öntudatunk legelső védjegye és veretes eszköze a nyelvi tartás.”

A magyar nyelvi öntudat és tartás fontosságával egyetérték, de a *kultúra* szó használatának hibáztatásával nem. Úgy tudom, Kodály sem a *kultúra* főnév ellen hadakozott, hanem ennek német módra megcsontkított és összetett szavak előtagjaként alkalmazott *kultúr*-változata ellen. A Magyar értelmező kéziszótár is megcsillagozza, tehát helytelennek, kerülendőnek, ill. fölöslegesnek minősíti, hogy ilyen szavakkal éljünk: *kultúrattasé* (= kulturális ügyvivő), *kultúrbotrány*, *kultúrember*, *kultúrház* (= művelődési ház v. otthon), *kultúrmérnök* (= általános mérnök), *kultúrnap* (= önálló kultúrnap, művelt nép) stb. De a *kultúra* címszó nem kapott csillagot a szótárban, mert ez a latin eredetű nemzetközi szavunk ma már a magyar szókészletnek is régen meggyökeresedett tagja. Ma már nem írjuk latinosan, *cultura* formában, hiszen a *kultúra* szót a magunkénak is érezzük: ezért magyarosan *k* betűt írunk az elején, s *u* betűjére föltesszük a hosszú magánhangzót illető vonást.

A *kultúra* szót azért nem helyettesíthetjük általában a *műveltség*-gel, mert fogalomkörébe a *művelődés* is beletartozik. Ha azt mondjuk: *műveltség*, ez művelt állapotot, meglevő értékek összességét jelenti. „A magyar *műveltség* napja” megjelölés szerintem csak a meglevő értékeink ünneplését fejezné ki. Ezzel szemben „a magyar *kultúra* napja” megfogalmazást dinamikusabbnak s ezért jobbnak, teljesebbnek érzem, mert ez a *művelődés* – mint állandó folyamat és törekvés – fontosságára is figyelmeztet. Vagyis a magyar *kultúra* napja nemcsak a múlt és jelen magyar értéktudatát hirdeti, hanem a jövő felé forduló további értékkalkotás szükségességét és felelősségét is sugalmazza nekünk.

Legalábbis én így gondolok a magyar *kultúra* napjára, s eszembe sem jut, hogy hibáztassam, magyartalannak, idegennak minősítem a január 22-ei ünnepünk ilyen megjelölését.

Pásztor Emil

Ne essünk túlzásba!

Nyelművelésünk már régóta arra int bennünket, hogy bánjunk csínjában az *e* hang használatával, mert – és ezt idegen ajkúak is egykettőre észreveszik – beszédünk olykor már-már mekegésnek hat. Kiváltképpen azért is, mert sajnálatosan kiveszőfélben van a zárt *e* (a nyelvészeti irodalomban: *felemelhetetlen* és *betűvel jelölt*) hang. Annál indokoltabb ügyelni, hogy zeneileg oly változatos anyanyelvünk megőrizze szépségét.

Megfigyelhetjük, hogy a gondos stilszták gyakran írják *föl* szót a *fel* helyett, leginkább akkor, ha csakugyan több, *e*-t tartalmazó szótag következik egymás után: *felemelhetetlen = fölemelhetetlen* – ami még így is majdnem egyhangú, de mégsem egészen. Természetesen nem mindig könnyű változtatossá tenni a hangzók sorát, mert az előbbi példánál maradván, *megemelhetetlen* helyett – hacsak nem a szegedi nyelvjárást követjük írásban – legfőljebb azt írhatjuk, mondhatjuk, hogy *túl nehéz*, ám ez sem teljesen azonos értelmű az előzővel. Tehát: csak ismételni lehet az *e* hanggal való takarékoskodásra intő tanácsot.

Hanem *e* sorok írója egy-két esztendő óta fölfigyelt egy ellenkező előjelű tünetre; mégpedig arra, hogy az *e*-től való tartózkodás hatására nagymértékben előnyomult az *ö*, és ennek özöne fenyeget egyhangúsággal. Érdemes újra leírni: nem az *e* hanggal van baj, hanem csakis a monotóniájával. Azaz nem azért kell, ahol lehet, kerülni az *e*-t, hogy egy másik hang mekegjen – stilszerűen szólva: *mökögjön* – helyette. Nézzünk hát néhány példát; valamennyit újságokból és más nyomtatott szövegekből írtam ki.

A *felesleges* helyett dallamosabb a *fölösleges*, de a *feljövők* helyett nem az a *följövők*, a *feltöröm* helyett a *föltöröm*. A *felbőszült* hangsora szebb a *fölbőszült*-énél, a *felszökött* a *fölszökött*-énél. Kiváló írástudó művében találkoztam a *föltöltözködöm* szóval, ami pedig csúnyán hangzik. A *fölmegy* jobb a *felmegy*, a *fölenged* a *felenged*, a *fölemel* a *felemel* változatnál, de a *föltétel* aligha szebb, mint a *feltétel*.

A fenti példákban mindenütt a *fel-föl* használatát, fölcserélhetőségét láthattuk. De nemcsak ezek kettőssége ad lehetőséget az esetleges egyhangúság megtörésére, hanem például a *csend-csönd* és több más szavunk is két változatban él. A *csend legyen!* felszólításnál szebb a *csönd legyen!*

Végezetül érdekességként megemlítem, hogy az *e-ö* lehetősége jelentéskülönüléshez is vezethet. Okkal tartjuk azonos jelentésűnek a *tejfel* és *tejföl* szavunkat. De lám csak: a *tejnek csak föle* van, de *fele* – legfőljebb csak akkor, ha elfelezzük, ám akkor a második *e* zárt *ö*-ből nyíltá lesz. Ugyanígy: a *tejet meg* a hasznát nem lehet *lefelezn*i, csak *lefölözni*.

Az ilyen jelentéshasadás is a nyelv élő szervezetének tünete, s ékesen jelzi, hogy érzékenyen kell vigyáznunk mindegyik hangzónk létére, használatára. Ez is a nyelvérzék és a tudatos nyelvhasználat fogalomkörébe tartozik. Szeretett nyelvvedesanyánk igazán megérdemel ennyi gondosságot!

Szántó Jenő

MIK VOGYUNK?

Játsszanak a gyerekek. Az a teendőjük, hogy játsszanak, ez a főfoglalkozásuk vagy legalábbis az egyik legfőbb tevékenységük. Játsszanak néha a nyelvvel is, rácsodálkoznak titkaira, furcsaságaira.

*Én vagyok én,
te vagy te,
ki a számár:
én vagy te?*

Szép ritmusú szöveg, vers ez a javából. És amelyikőjük még nem ismeri a cselvető kérdést, „bemeleg a csöbe”. S közben – félig tudatosan, félig tudat alatt – felölthet benne a kérdés: Kicsoda, micsoda is vagyok én? Vagyis az azonosságtudatról van szó. Tudom ám én mondani míveltebben is: az *identitástudatról*. – A macska rúgja meg a szó kitalálóját! És ha már macskát említettem, ne kerülgessem a fő mondandómat, mint macska a forró kását!

Hiába ápolgatjuk a magunk azonosságtudatát kora gyermekkorunktól fogva, jó néhányan egészen elbizonytalanodunk, amikor elérjük a rég várt (a magam részéről mindig vi-szolygással várt) nyugdíjas életszakaszt.

– Foglalkozása? – kérdezi a hivatalbéli akárkicsoda.

– Nyugdíjas.

Ezt szokás mondani, mert ezt várja tőlünk a dolgát pontosan végző adminisztrátor, és ez kerül rá az áhitattal tisztelt hivatalos iratokra is. Dehát – foglalkozás ez?...

Nyugdíjas „foglalkozású” lesz az évtizedeken át tevékenykedő tanító, bérelszámoló, géplíró, vasutas, orvos, mérnök, szakácsnő, pincér, hajóskapitány és a búr, a búr a búrkalappal. Sőt hallottam már ezt is: nyugdíjas ma-gázó.

Mik is vagyunk hát? Mik vagyunk?... Isa, isa, nemigen tudjuk, „és nüm így embër mul-chotja ez vermüt, isa mënd ozchuz járó vagy-muk”.

Nagy ritkán halljuk csak, hogy *nyugdíjas* vagy *nyugalmazott postatisztviselő*, *törvény-széki bíró*, *textilgyári munkás*, ehelyett azt, mindig csak azt, hogy *nyugdíjas*, így, törölmet-szett egyszerűséggel, röviden – és tökéletle-nül.

Ki vagyok, mi vagyok?... Erre is válaszol a mi drága Arany Jánosunk:

*Mi vagyok én? Senki Pál,
Egy fájó gép, mely pipál.*

Egyébként pedig maradok tisztelettel:

Kiskun Farkas László

CSOB INDEXELEK!

ÉRTESÍTÉS AZ 1993. ÉVI CSOB INDEXELÉSRŐL

Tisztelt Partnerünk!

Amennyiben az új biztosítási összegeket nem fogadja el, és a fenti díjakat 1994. január 01-től nem fizeti, szer-ződését 1993. december 31-i hatállyal ezúton felmondjuk. Az indexelést követő első esedékes díj befizetésének elmaradását, az indexelés el nem fogadásának, és ezzel a felmondás tudomásulvételének tekintjük. A későbbi-ekben érkező díjakat az Önnek visszautaljuk. Ezek a befizetések a biztosító kockázatviselését, a szerződés is-mételt hatálybalépését nem eredményezik.

Felhívjuk szíves figyelmét, hogy az Ingóság I. vagyoncsoport biztosítási összege és díja nem változik. Amennyiben szükséges, annak módosítását Önnek kell kezdeményeznie.

Mi történt? – kértem riadtan, ránézve az ÁB-AEGON levelére. Elolvassa megtud-tam, hogy a KSH által közzétett árindekex alapján a biztosítási díjak módosulnak. Ma-gyarán felment a díj!

Azután kifejti, hogy a – minden adatá-ban kitöltött – csekket (helyesen átutalási postautalvány, a csekk más!) másra nem használhatom fel. (!) A következő bekez-dés mord fenyegetés.

Következik az „amennyiben”. A Kereske-delmi Akadémián hajdan jókedvű profunk mondta, hogy mi az „amennyiben levél”. Amennyiben tartozását nyolc napon belül nem rendezi... jön az akasztás.

Itt nem olyan egyszerű: következik két, „bűrnyelvi” szörnyszülött, tessék csak egyből megérteni!

„Az indexelést követő első esedékes díj befizetésének elmaradását, az indexelés el nem fogadásának, és ezzel a felmondás tudomásulvételének tekintjük.” Hogy van ez magyarul? Ha nem fizet, felmondjuk a megállapodást!

Tovább is mintaértékű! „...Ezek a befize-tések a biztosító kockázatviselését, a szer-ződés ismételt hatálybalépését nem ered-ményezik.” Magyarul: a késedelmes befi-zetés nem érvényes.

Szép emlékeztető Cholnoky Jenő prof. mondta a körmönfontan felelő vizsgázó-nak: „Ugye, kolléga úr: Ez az üzlet a túlsó sarkon úgy májustól nem létezik!”

Azt hittük, az ilyen hivatali (pedig a biz-tosító nem hivatal!) stílus egy bizonyos időponttól már „nem létezik!”

De a hivatali stílus és magatartás még mindig „létezik”! A nyelvhelyességi artista-mutatvány után még egy kifogásom van: a „Tisztelt Partnerünk” (nem vagyunk part-nerek, csak ügyfelünk) címére írt levélből egyetlen szó hiányzik!

Az, hogy *szíveskedjék!*

Fazekas Máttyás

Békebeli helyesírás

Valószínűleg senki nem hiszi el, hogy szó-rakoztató olvasmány lehet egy helyesírási se-gédkönyv. Pedig lehet, főleg akkor, ha még a „boldog békeidőben” íródott, s olyan didaktikus helyesírási szövegeket tartalmaz, amelyekbe a korábbi hatalom becsempészte világnézetét és hurraoptimizmusát. Szemelgessünk ki ezekből a szövegekből néhány mondatot.

Az első példa a magánhangzó időtartamá-nak helyesírására vonatkozó egységből való:

„– Látszik már az erőmű! – kiáltotta Icu, s könnyű kesztyűjével tisztogatni kezdte az autóbusz homályos ablakát.”

Ma már nem ilyen lelkes felkiáltásokkal fe-dezzük fel az erőműveket, főként akkor, ha például Bős-Nagymaroson található.

„Bizony megváltozott a falu arca! Nin-csenek már nyaktörő kátyúk... s a házak ablakaiban duzzadó színes ágyneműk arról beszélnek, hogy áru is jut a falu népének.”

Mit nem beszél az a dunna! Akkor volt ám jó világ! Vagy mégsem?! Mindettől függetlenül a mondattal kíváncsi meg lehetett tanítani a kátyú és az áru szavak helyesírását.

Az iskolában sem szomorkodtak ám a ne-bulók! A tanárokról nem is beszélve:

„Kipirult arcú tanulók figyelik a derűs te-kintetű tanár magyarázatát... a gyengébb képességűek is nagyszerűen megértik. Mindenki feszült figyelemmel követi a gyö-nyörű kísérleteket.”

Amikor e szöveg lediktálása után a gyer-mek megtanulta azt, hogy az -ú, -ű a mellék-

nevek végén mindig hosszú, bizonyára majd elájult a gyönyörűségtől.

Végül egy igazi szocreál kép a földekről:

„Juhász Karcsi is a traktorosok között van. Huszár nem ül oly büszkén a pej lo-ván, mint Karcsi az olajos gépen.”

Vajon mit csinált Károly barátunk a munka végeztével? Minden bizonnyal megtanulta a j-t és ly-t tartalmazó szavak helyesírását, majd kisuvickolta olajos gépét.

Aki tovább akar szórakozni, annak figyel-mébe ajánlom a középiskolások számára írott helyesírási segédkönyvet. El ne feledjék! Mi-közben szórakozunk, aközben tanulunk is. Helyesen írni.

Minya Károly

FELIRATOK, KATALÓGUSOK

Polgári nyelvvédelem

Hárman szálltunk föl a 18-as villamosra a Moszkva téren. Mellém ült egy munkásembernek látszó férfi, szemben velem egy értelmiségi (diplomataféfével, kellő öltözetben), magam – piacról jövet – megtelt szatyórral. A villamos elindult a Déli pályaudvar felé. Alig haladtunk át a híd alatt, a szomszédom kitekintve az ablakon, s elolvasván egy üzlet feliratát, amelyen ez állt: ÉPÍTKEZŐK CENTRUMA, így szól – észrevehető botránkozással hangjában:

– **Centrum?** Nem lehetett volna magyarul felírni: KÖZPONT? – S hangjában is csupa nagybetű volt érzékelhető. A közlés a velem szemben ülő, negyvenesnek tűnő utastársunknak szólt. Ez billentett egyet, érzékelte, hogy egyetért.

Kisvártatva figyelmünket most már méltatlankodva, hangosabban irányította egy utcasarokra ezekkel a szavakkal:

– Nézzék! Ezen meg egyetlen magyar szó sincsen!

Valóban. Engem figyelmen kívül hagyva szólt a táskához:

– Mit szól hozzá? Nem fölháborító?

A megszólított arckifejezése mutatta, hogy megértette utastársunk véleményét. Enyhe mosoly futott át arcán, s mintha fejét ismét megbillentette volna, így adván kifejezést egyetértésének. De nem szólt. Rám meg ügyet sem vetett a szomszédom, pedig igencsak érdekelt a kialakulóban levő párbeszéd. De nem történt semmi, nekem meg ott maradt a bogár a fülemben. Hátha megindul a párbeszéd kettejük között, s hallgatva szomszédom bosszús zsörtölődését, abban reménykedtem, bizonyára lesz még mondanivalója később, hiszen hosszú a 18-as útja. De csalódnom kellett, ugyanis mindkét utastársam leszállt a Délinél.

Hoppon maradtam. Napokig fúrta az oldalamat: milyen magyarázatot adott volna háborgásának a társam. Addig-addig, hogy jegyzetfüzetemmel végigjártam azt az egy megállónyi utat, s megállapítottam, hogy indokoltan mérgeződött az emberem. Lássuk hát!

Elsőnek a GOLD FASSL télen-nyáron söröző öltött szemembe. Megértettem: a német cég bizonyára szívesen adta kölcsön a sörözőnek a feliratot, hiszen talán még fizet is érte... A magyar felirat pedig minden járókelőt tájékoztat az üzlet rendeltetéséről; hát ebben megnyugodtam.

Tovább haladva feltűnt az INFORG RT. Mielőtt felháborodtam volna ezen a „németsegen”, megeltem a mozaikszó megjelölését: INGATLANFORGALMAZÓ ÉS TERVEZŐ RT. Egy házzal odébb, a kapu alatt már nem volt ilyen könnyű a dolgom. Ezt olvastam ugyanis:

M-system Kft.
FOGORVOSI RENDELŐ

Az utcai fronton pedig: BIER RESTAURANT, itt már „söröző” nélkül. Aztán jött a már említett ÉPÍTKEZŐK CENTRUMA. De aztán egy kékségesen kék utcasarok a maga káprázatosan gazdag információs eligazítással. Itt tanyázik ugyanis a

DHL
WORLDWIDE EXPRESS, másképpen: az
INFORMATION BANK, mégpedig kettős, formagazdag megoldásban is:

INFORMATION BANK
TRANS EUROPE

Sőt:

TRANS EUROPE LTD.
INFORMATION BANK BUSINESS INDEX REPRESENTATION

Egy-egy változat a sarok két oldalán többször is olvasható. A járda szélén, a virágtartó betonvályú oldalain nemkülönben, sőt a villamosvágány fölött egy ostorvégen ugyancsak feltűnt az üzlet neve. Nem csodáltam, hogy villamosbéli szomszédom felháborodott. Mint most én is.

De nicsak: eldugva bár, de felfedezek magyar feliratot is: fordítást az angol alatt:

HUNGARIAN NEWS AGENCY
MAGYAR TÁVIRATI IRODA (Gyengébbek kedvéért.)

És egy másik magyar szöveg, az épület falán, az angol feliratkavalkád alatt szinte elbújtatva; emléktábla:

HAJNÓCZY JÓZSEF
1750–1795

a Martinovics által
vezetett magyar jakobinus
mozgalom egyik legkiválóbb
alakja, társaival együtt 1795-ben
a Vérmezőn kivégezték

A szemlélt nem is folytatom. De azért még szemembe tűnt a Maros utca sarkán a Drink Coca-Cola falakat beborító, izléstelenül virító, terjedelmes és többszörös reklámméltatlanság. De mi ez annak az AGENCY-nek határtalan szemtelenséggel rikító reklámdömpingjéhez képest...

Mielőtt azonban bárki is felháborodna, vagy legalábbis elcsüggedne az idézett látványtól, felhívom a figyelmét utastársam magatartásának jelentőségére. Mélyen elgondolkoztam a tapasztalatokon, és vigasztalásul írom: találkoztam a civil nyelvvédelem egy értékes és harcos képviselőjével. Ha sikerült volna vele beszédebe elegyedni és kifaggatni, bizonyára ezt mondtam volna neki búcsúzásul:

– Ön, Uram, rokon velünk és mindazokkal, akik nem rejtik véka alá felháborodásukat a látottak miatt. Nem azt gondolja, mint „pestiesen” mondják: „Ez van!”, hanem szót emel az üzleti arrogancia nyelvi kihívásai ellen. Örülök, hogy a társadalmi nyelvvédelemnek egy harcosával találkoztam. Bizonyára nincs egyedül.

Szende Aladár

Katalógus-postánk

Teli a postaláda *fantasztikus* termékeket *hiperkedvező* áron ajánló színes katalógusokkal. Mindez rendben is lenne, hiszen öröm levelet kapni. Örömom azonban nem tart sokáig; elég rápillantanom a címzésre: (Péteri helyett) *PÓTERI Petúfi út ...* ráadásul a címzett vezeté- és keresztnéve felcserélve, így az asszonynévképző is rossz helyre került *nó* formában. (Talán, hogy hangrendileg illeszkedjék?)

Belelapozok a katalógusba, a képeket nézegetve felderülök; no nem az árak látán. Nem is szólva a fellengzős megfogalmazásokról, nyelvtani hibákról – a nyomda ördögével (értsd: sajtóhubákkal) kombinálva... Kezdjük egy karóra reklámszövegével: „Egy pillanatra nyomja le a gombot, hogy *meqlátja* a dátumot, s azt, hogy a hét melyik napja van”.

**FANTASZTIKUS
PÉRZDÍJAK(!) ÉS
NYEREMÉNYTÁRGYAK
ÁLLNAK RENDEL-
KEZÉSRE. MÉG MA
KÉRJÉ A
NYEREMÉNYÉTI**

Lapozunk tovább! „BABY-DOLL, az igazi nőiség, és mindez hihetetlenül alacsony”. Kár, hogy magas vagyok, s így nem viselhetem. Vagy az árak céloznak? Tényleg kár érte, hiszen még a holmi viseléséhez is adnak tanácsot: „Az alsó rész csípőn hordható”.

Nyelvtanilag nem kifogásolható, rendkívül szellemes, XXI. századi az újabb termék elnevezése: „TELESZKÓPOS PORTÖRLŐ”.

Elképzelem magam, amint 2008-ban kényelmesen elfészkelődöm egy fotelban, fogom teleszkópos portörölmet. Hol leszek én 2008-ban? Lesz mit tisztítanom? Remélem, igen. De addig sem hagyhatom tönkremenni a vasalómat. Ebben segít a praktikus vasalóhuzat. El sem tudjuk képzelni, mi mindenre jó ez a szövethuzat: „Megvédi vasalóját a portól, piszoktól, szennyeződésektől, gyermekkéztől...”

Végül itt a katalógus „szenzációs” találmánya, a „túlélőkés”, azaz „ingyenes ajándék”. Nem emlékszem, hogy valaha is fizettem volna ajándékért... Bár ugyanilyen *szenzációs* a készülék, az ajánlat, az újdonság, a holmi titka *zseniális*, a kistáska, a fésűkészlet *szuper*, minden más *fantasztikus* – ez már sok a reklámyelv „felsőfokaiból”! Persze Olaszországban a leg-sötétebb külvárosi utca zöldésese is így kínálja portékáját: „Itália legeslegjobb gyümölcssei”

De nicsak! Egy újabb katalógus...

SIMON EMESE

Bánffy György parlamenti felszólalása

Lapunk legutóbbi számában közzétettük azt a felhívást, amely közéleti-politikai stílusunk kulturáltságának megőrzésére szólít fel minden hivatásos politikust és nem hivatásos politizálót. 1994. február 7-én délután szövetségünk elnöke, Bánffy György a Parlamentben is szót kért és kapott e tárgyban. Felszólalását szükségesnek tartjuk lapunkban is közölni. A szerk.

Tisztelt Képviselőtársaim! Tisztelt Elnök Úr! Köszönöm a szót. Négy-éves munkánk utolsó szakaszához értünk. Még néhány hétig tart az a négy-éves ciklus, amely alatt rengeteg munkát végeztünk, és még a hátralévő hetek alatt is bőven jut tennivaló.

Mint az Anyanyelvápolók Szövetségének országos elnöke, szeretném ennek a szövetségnek a felhívását most önökkel pár szóban ismertetni. Kérem, mérlegeljék a felhívás súlyát: valamennyiünk tekintélyét és a választókban kialakult képünk emlékét szolgálja mindaz, amit ebben a felhívásban szeretnék önök elé tárni.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége többek között igyekszik visszaszorítani a magatartás- és érintkezésformákban terjedő faragatlanság, durvaság és trágárság előretörését. Eddig főleg a felnövekvő ifjúságra igyekeztünk hatni ilyen irányú felhívásainkkal, versenyformáinkkal. Most a társadalmunk további sorsát jelentősen befolyásoló választások előtt az egész társadalomhoz és azon belül is elsősorban a felnőtt réteghez fordulunk.

Érezzük és tudjuk: helyzetünk fokozatosan hajlamossá tesz bennünket a nyers, az önkorlátozás, sőt a megfontolás nélküli megnyilatkozásokra. Arra, hogy a sajátunktól eltérő nézetekben rosszindulatot, netalán bűnös szándékot, tehát az ellenfélben ellenséget gyanítsunk, és így vita helyett minősítsünk, érvelés helyett ítélkezzünk, hogy a vélemények bírálata helyett a véleményt nyilvánítónak személyét támadjuk. Ennek szabadjára engedése méltatlan volna valamennyiünkhöz, az egész társadalomhoz, amely arra törekszik, hogy visszaszerezze helyét a kulturált Európában.

Ezért a felhívásban nyomatékosan kérjük a hivatásos politikusokat és a nem hivatásos politizálókat egyaránt: őrizték meg tevékenységükben és vitáikban kulturáltságukat. Elsősorban azzal bizonyítva saját emberi méltóságukat, hogy tiszteletben tartják a másokét. Gondolják meg: az országépítés további folyamatában együtt

kell működünk, és hogy korántsem mindegy, milyen emlékekkel, milyen előzmények után történik mindez. Fogjuk tehát vissza indulatainkat, nem feledve: a vita nem érzelmek harca, hanem szellemi küzdelem valamely kérdés eldöntésére.

Mindezzel azt szeretnénk elérni, hogy az eltérő politikai nézeteket vallók közötti viták, véleménykülönbségek hangja sem itt közöttünk a Parlamentben, sem a választási előkészületek során ne váljék alantassá, útszélivé, hanem maradjon mindvégig egymás kölcsönös tiszteletén alapuló, kulturált, európai.

Tisztelt képviselőtársaim! A felhívás teljes szövegét a sajtóasztalon megtalálhatják. Én hiszek abban, hogy ennek a felhívásnak a figyelembevételével nemcsak az egyének vagy pártok tekintélye, hanem a Parlament és ettől el nem választhatóan a zsenge demokrácia ügyét is segíti, ezzel az is jól jár és erősödik. Ezért kérem, hogy az Anyanyelvápolók Szövetségének felhívását szívleljék meg és próbálják betartani. Hálásan köszönöm figyelmüket.

Anyanyelvi nevelés a nyíregyházi Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán

Öt évvel ezelőtt, amikor a pedagógusjelöltek szép magyar beszéd versenyére először a hittudományi főiskolák hallgatóit is meghívták, a nyíregyházi görög katolikus kispapok közül ketten képviselték intézményüket. Egyikük Kazinczy-érmes lett, a másik a legjobb teológusteljesítmény díját hozta haza.

Az induló siker felerősítette felelősségünket.

A nyelvmuvelési, beszédmuvelési, retorikai és irodalmi stúdiumokon túl megterveztük minden tanévben az órán kívüli nyelvi nevelés programját.

Az I-II. évesek az őszi félévben szavalóversenyen mutatkoznak be, a felsőbb évfolyamok hallgatói számára a tanév tavaszi időszakában a szép magyar beszéd házi versenyét, illetve a szónokversenyt rendezzük meg.

1992-ben *Advent és karácsony az irodalomban* címmel irodalmi elmélkedés keretében hangoztak el a témával kapcsolatos szépirodalmi szövegek. A Hitvalló irodalom című, a TIT-ben szervezett előadássorozat állandó ilusztrátorai szintén a teológusok voltak.

1993-ban ősszel Sik Sándor halálának 30. évfordulóján Bachát László *Sik Sándor tanítványa voltam* című előadása után a papköltő verseiből és konferenciabeszédeiből mutattak be válogatást a hallgatók.

1994 tavaszán újabb anyanyelvi programokra és az országos versenyen való részvé-

telre, valamint verses zsoltárfordító versenyre készülünk.

Mindnyájan beláthatjuk: a leendő papnak munkaeszköze lesz a nyelv, napi feladatai során a beszéd felelőssége központi helyet foglal el. Eppen ezért fontos, hogy már a felkészülés éveiben kialakuljanak a nyelvi megnyilatkozás igényes formái, a szép és kulturált beszéd mindennapos gyakorlata.

Csermely Tibor

Megnől az ember szíve

Lőrincze Lajos utolsó könyvének címe: *Megnől az ember szíve*. Lám, Lőrincze Lajos úgy lett hű önmagához, hogy ezúttal a kivételt idézte elibénk, s azt a másikat, a szabályosat „elfelejtette”.

Mert ő mondta, nem is olyan régen: „Itt mindjárt jó lesz megjegyeznünk, hogy a *nő* igének *nől* változata nem való az irodalmi és köznyelvbe, mert már nagyon is nyelvjárási hangulatú, akárcsak a *fő* igének *fől* változata” (ÉdAny. 1972: 117).

Persze, hogy igaza volt. Köznyelvi normaként csakis a *nő* járja, jöllehet a régi nyelvben használatosak voltak még a *nöll* (1664), a *nyül*, *nyüll* (1763) alakváltozatok is (TESz. 1970: 1025). Nyelvmuvelő kézikönyvünk ugyan csak kimondja: a *nől* v. *nyől* változat népies, ill. tájnyelvi (NyKk. 1985: 324).

S most meg itt ékeskedik e könyv címében. Honnan is vette elő? Ezt ő maga így mondja el: „Három évtized távolából se tudnám pontosabban megfogalmazni, summázni ezeknek a nyelvvel, tájjal, emberrel való találkozásnak a lényegét, emberi értékét, mint ahogy egy kedves bukovinai fiatal (akkor fiatal) gazdaember mondta, mikor utazásaimról beszélgettünk: Szép dolog, jó dolog sokfelé járni, szép vidékeket látni, emberekkel találkozni... *Megnől az ember szíve!*”

A *nől* alakváltozatnak nincs helye az általános nyelvhasználatban. De azért nem szabad félrelökni. Ez is érték!

Mert lám, volt, aki használta ott Bukovinában, és most előveszi a köztisztviselőt álló, neves nyelvészprofesszor, hogy e sejtelmesen kifejező tájnyelvi szóalakokkal élénk varázsolja azt a szentgáli tájat, ahonnan elindult, azt az utat, amelyet a Veszprém megyei falucskát elhagyva bejárt, s amelyet a *megnől szíve* utolsó dobbanása zárt le.

Szabó Kálmán

az első magyar költőre, Balassi Bálintra halálának 400. évfordulóján

Igen, „őt illeti meg az a rang, hogy az első magyar költő” – vallja Kosztolányi.

Miért? Mindenekelőtt azért, mert munkáiban olyan értékeket hagyott ránk, hogy azokból ma is kirakhatjuk egy élő – érző és gondolkodó – ember képét. Aztán szándéka mindig művészi. Íródeákjainak csak ujjgyakorlatokat végeztek nyelvünk akkor még kezdetleges hangszerén. Ő már költött. Ez a végbeli vitéz – úgy látszik – tudatában is volt annak, hogy kicsoda. Egyik versében „szegény zarándok”-nak nevezi magát a régi barátok előtt, „kik a magyar nyelvben való versszerzésen egymással vetekszenek”.

Kevés irodalmi nagyság él ma is oly elevenen a köztudatban, mint ő. Az idő rozsdája csakugyan alig hagyott nyomot a versein s az emléké. A költői iskolák feltűnnek és elenyésznek, a Balassik poézise időtlen: minden koré. Úgy látszik, hogy az egyéniség ma, az individualizmus századában minden idők felett, függetlenül minden irányzattól, műveltségtől és tudománytól egyedül uralkodik, legalábbis ezt kell hinnünk, mikor látjuk, hogy egy messze kor poétája mint lelkesül, alakul át minden nappal, s mint lesz amellett, hogy a múltat fejezi ki, egyúttal a ma bánatának és örömeinek költője is.

Ezért emlékezünk rá lapunkban is, mert „ízig-vérig európai költő, nyugati költő, a világ költője”.

A többi már a magyartanárok és diákok érdeklődésétől függ!

Az évforduló alkalmából Világbiro szerelem címmel kiállítás nyílt a Petőfi Irodalmi Múzeumban 1994. február 14-én. A Balassi-kiállítás október 31-ig tart nyitva.

Móra Ferenc halálának 60. évfordulójára

„Zenésze prózánknak” – írta róla Kosztolányi. „Mondatai természetesen göngyölnének le egymásról. Tisztelet a betűt, mértékes művésze az írásnak... Csak az való papírra, ami ma már formailag is megérett.” E tömör jellemzés indokoltá teszi, hogy lapunkban is megemlékezzünk róla figyelemfelkeltés céljából: idézve egyik elfeledett írásának részletét: „... amilyen elégedetlen a legtöbb ember a keresztnévvel, olyan elégedett az anyanyelvével. Nem bizonyos, hogy jól beszéli, majdnem bizonyos, hogy rosszul írja, de azért meghitel rá, hogy a világon a legszebb nyelv a magyar nyelv. Mégpedig a félegyházi embernek a félegyházi magyar nyelv, a szegedinek a szegedi magyar nyelv, a makóiaknak meg a makói magyar nyelv.

Hát én ebbe nem merek beleszólni, mert nemigen tudom magam kiismerni a dialektusokban. Különösen azóta, amióta egy humoros elbeszélő versemet olvastam föl a Petőfi Társaságban. Ahogy véget ért az ülés, és megkezdődik az amabilis konfúzió¹, oda jön hozzám Szász Károly², a régi parlament elnöke, és végtelen szeretetreméltósággal kapaszkodik a karomba:

– Tudod, Ferikém, a te dolgot csak én tudom igazán élvezni, mert én még a dialektusokban is gyönyörködtem.

– Milyen dialektusban, kegyelmes uram? – kérdezem meglepődve.

– Hát a kunságiban. Hiszen én is arról a tájról való vagyok, kisszállási születés.

Még meg sem köszönöm a kegyelmes úr figyelmét, mikor már a vállamra teszi kezét Raffay³ püspök úr:

– Nagyszerű volt, kérlek, különösen nekem, mert én még a dialektusokban is gyönyörködtem, amit ezek a pesti emberek nem értenek.

– Milyen dialektust gondolsz, méltóságos uram? – kérdelem gyanakodva.

– Hát a ceglédit. Hiszen, tudod, én is ceglédi vagyok.

Ha már most ehhez hozzáteszem, hogy én mindig úgy tudom, az én dialektusom szegedi, holott olyan passzionátus⁴ nyelvész, mint Szász Károly, kisszállásinak érzi, és olyan tudós ember, mint Raffay püspök, ceglédinek, – akkor mindenki láthatja, hogy a dialektusom nagyon komplikált.

Hát még a nyelvekél!”

Közreadja: Graf Rezső

Jegyzet: 1. kedves összevisszaság (társalgás), 2. Szász Károly (1865–1950), 3. Raffay Sándor (1866–1947), 4. lelkes.

A magyar nyelv hete idei központi rendezvény-sorozatának színhelye Borsod-Abaúj-Zemplén megye, ideje pedig április 19–29-e. A megnyitó előadást Deme László professzor tartja a sárospataki Árpád Vezér Gimnáziumban Közértekezésünk méltósá-gáért címmel.

Március 1-jén és 2-án zajlott le – nagy sikerrel – az egyetemi anyanyelvi napok ez évi versenysorozata. A kiejtési, a nyelvhelyességi, a versmondó és a helyesírási versenyben száznál is több egyetemi és főiskolai hallgató vett részt.

Február 22-én ülésezett a Magyar Televízió Nyelvi Bizottsága. Az ülésen Bencsedy Józsefnek és Eder Zoltánnak a bemondók és műsorvezetők beszédajátosságait elemző tanulmányát vitatták meg a bizottság tagjai és a jelen levő meghívottak.

Írásbeliség és demokrácia (olvasástanítás, olvasásra ösztönzés, olvasásfejlesztés; elmélet és gyakorlat) címmel a Magyar Olvasástársaság rendezte a 9. Európai Olvasáskonferenciát Budapestben 1995. július 23–26. között. A Magyar Olvasástársaság 1992-ben alakult meg, tagjai tanítók, tanárok, könyvtárosok, logopédusok, kutatók, pszichológusok. Címe: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1827.

A Magyar Rádió körzeti stúdióinak nyelvhasználatát elemezte a rádió Nyelvi Bizottsága. Az összefoglaló tanulmányt Fábrián Pál készítette el, s ezt vitatta meg a bizottság a február 25-i ülésén.

A természet hangjainak utánzásáról, az ún. belehallás jelenségéről szól Rácz Endre professzor utolsó könyve. E könyv alapján, a professzor jegyzeteinek felhasználásával ötrészes sorozatot készített a Tetten ért szavak című rádióműsor szerkesztősege. A sorozatot ez év májusában hallhatjuk a rádióban.

Bodroközi Művelődési Egyesület alakult a Bodroköz gazdasági és szellemi értékeinek feltárására. A nyelvjárási szekció a történeti és élő nyelvjárás, a földrajzi nevek gyűjtéséhez lát hozzá. Az egyesület központja a sárospataki Rákóczi Múzeumban van.

Érettségi, felvételi témakörök – magyar nyelv címmel megjelent a Corvina Kiadó új kötete, amely egységes szerkezetben, a modern tudományos ismereteknek megfelelően tartalmazza a magyar nyelvtan teljes középiskolai anyagát.

Újjalakult a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottsága Fábrián Pál elnöklétével. 1994-ben a bizottság a helyesírási szabályzat példanyagának javítását, a nyelvművelés helyzetének értékelését, valamint a nyelvtankönyvek állapotának elemzését tűzte ki fő célul.

A Fialat Néprajzkutatók IV. Konferenciáját augusztus 31. és szeptember 2. között rendezik meg Hagyomány és modernizáció a kultúrában és a néprajzban címmel a Néprajzi Múzeumban.

Az iskolai színjáték és a barokk címmel tudományos konferenciát rendez 1994. szeptember első hetében Egerben az Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi osztálya.

Összeállította: B. G.–G. L.

Molnár Csikós László: Hogy is mondjam?

Különös örömmel vettem kézbe ezt a könyvet. Erre több okom is van. Hadd kezdjem a személyessel! A szerzőt és munkásságát több mint húsz éve ismerem, és soha nem okozott csalódást, se az ember, se az, amit írt. Viszonyunk elég sajátos: ha én járok Újvidéken, szíves kalauzként és tolmácsként gondoskodik rólam, ha azonban ő jön Budapestre, nem tudom ezt mivel viszonzni (legfeljebb egy-egy dedikációval), mert itt is jobban kiismeri magát, mint én, s magyarul is választékosabban beszél, mint mi fővárosiak.

Bár fiatalos, sőt kislíus külseje alapján ez alig hihető, Molnár Csikós László több mint két évtizede tevékenykedik kutatóként és oktatóként a magyar nyelvészetben: előbb a jó emlékeztető Hungarológiai Intézet munkatársaként, később az újvidéki egyetem magyar tanszékének tanáraként.

Molnár Csikós mint elméleti szakember is a legképzettebbek közé tartozik. „A melléknévi igeneves szerkezet transzformjai a magyarban” című értekezése (Újvidék 1988.) e fontos témakör egyik legalaposabb feldolgozásának tekinthető. Nem nyelvész olvasóink számára itt csak annyi magyarázatra van terem, hogy a könyv az olyan szerkezetek viszonyával, egymásba való átalakíthatóságával foglalkozik, mint az *utazás a Holdba*, ill. a *Holdba való utazás*.

A magvas dolgozat eredményeinek népszerűsítését a legjobban maga a szerző tudná elvégezni. Molnár Csikós László ugyanis (milyen ritka is ez mifelénk!) azonfelül, hogy eredményesen kutató nyelvtudós, hivatalos ismeretterjesztő, nyelvművelő is. Jól tudja, hogy a nyelvésznek nemcsak a szakmája iránt vannak kötelezettségei, hanem az iránt a nyelvi közösség iránt is, amelybe beleszületett, amelytől anyanyelvét kapta. Különösen így van ez a kisebbségi magyarság – s még inkább a délvideki magyarság – mai helyzetében.

S ez a második, immár nem személyes ok, ami miatt nagyon örülök ennek a könyvnek. Hogy életjelt ad „a háborúba ájult Szerbiából”, tanu-

sítva ezzel a magyar nyelvészet és nyelvművelés ottani folytonosságát. A szerző, mint az előszóból is megtudjuk, több mint tíz évig írta és szerkesztette az északi Magyar Képes Újság nyelvművelő rovatát. Az ott megjelent mintegy négyszáz (!) cikkéből állította össze ezt a kötetet.

A könyv, ha jól számoltam, 101 cikket tartalmaz. Ezek öt fejezetbe vannak csoportosítva: 1. Idegen szavak – idegenszerűségek; 2. Fordítás – fordítás; 3. A szóalak helyessége; 4. Szórendi kérdések; 5. Stilisztikai helyesség. A rövid, általában egy-másfél oldalnyi fejtegetések részben olyan kérdéseket tárgyalnak, amelyek a magyarországi nyelvművelőt és közönségét is foglalkoztatják (a „szukszük”-nyelv, a birtokos jelző ragjának zavaró elhagyása, az alakváltozatok: *síel* vagy *sízik*, *csókolózik* vagy *csókolódzik* stb.), részben olyanokat, amelyek az idegen nyelvi környezetből, a kétnyelvűség tényéből fakadnak (frazológiai idegenszerűségek, tükörfordítások, fordítási hibák). Az előbbieken színvonalasan, sok jó példával képviseli Molnár Csikós a több évtizeden át, számos kitűnő nyelvész munkálkodása által kicsiszolódott „klasszikus” nyelvművelő-álláspontot; az utóbbiakban igen sok újat is tud adni, a kontrasztív (összevető) nyelvvizsgálat szempontjainak következetes érvényre juttatásával.

A kötetet részletes tárgymutató és tartalomjegyzék zárja, így gyorsan megtalálhatjuk benne, amit keresünk.

A régi latin mondás szerint *fegyverzajban hallgatnak a múzsák* (inter arma silent Musae). A nyelvésznek azonban, mint tudjuk, amúgy sincs múzsája. Csak olyan szívós, képzett és ötletes munkái, mint az újvidéki Molnár Csikós László. Akik a nehéz, egyre nehezebb körülmények között is tovább éltetik a magyar nyelvészet és nyelvművelés ügyét. (Forum Könyvkiadó, Újvidék 1993., 137 l.)

Kemény Gábor

Eredményhirdetés

Anyanyelvi plakátpályázat

Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Dunaholding Alapítvány által közösen meghirdetett pályázat bírálóbizottsága (elnöke: dr. Müller Ferenc, tagjai: dr. Bencédy József, László Enikő, Sipos Endre) 1993. december 14-én minden egyes pályaművet gondosan megvizsgált és elbírált, s a pályázatot egészében sikeresnek ítélte részben a nagyarányú részvétel miatt – több mint kétszáz pályázat érkezett belőlük –, részben pedig azért, mert a pályaművek között igen színvonalasak is akadtak. A bírálóbizottság egyhangú döntése a következő:

A) Felnőtt kategória

5-5 000 Ft-os díjban részesült Bodorné Hodosi Ibolya (Kaposvár) és Bóna Judit (Szeged)

B) Középiskolás kategória

15 000 Ft-os fődíjat kapott Buzay István (Pécs)

5-5 000 Ft-os díjban részesült Barabás Edit (Kazincbarcika) és Nyolczas Anna (Budapest)

C) Általános iskolás kategória

10 000 Ft-os csoportdíjban részesült az Irinyi József Általános Iskola IV. osztálya (Hosszúpályi)

3 000 Ft-os díjat kapott Erdős Zsuzsanna (Kaposvár)

2 000 Ft-os díjban részesült Nick Márton (Mosonmagyaróvár)

Végül, de nem utolsósorban egy értékes különdíjat is odaítélt a bizottság: 14 db CD-lemezt egy nagyváradi tanulóközösségnek, amely Pásztor Gabriella felkészítő tanár vezetésével érte el ezt a szép eredményt.

A pályázat díjazottjai jutalmukat az Anyanyelvápolók Szövetségének 1993. december 28-i kibővített ülésén vehették át a sajtó és a televízió nyilvánosság előtt.

G. L.

Az anyanyelvről diákszemmel

címmel 1993-ban az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Diákújságírók Országos Egyesülete pályázatot hirdetett. A pályázatra 61 pályamunka érkezett. A bírálóbizottság tagjai egymástól függetlenül végezték munkájukat. A pontszámok összesítése után a következő sorrend alakult ki: 27 pont: Szabó Zoltánné tanárnő és a mohácsi Park u. Általános Iskola tanulói, 25 pont: Nagy Sebestyén (Szombathely), 22 pont: Balogh Katalin (Budapest), 22 pont: Magyar Zoltán (Balatonalmádi), 22 pont: Kali Ildikó tanárnő és az Árpád Gimnázium I/B. riporter szakköre, 21 pont: Varga Julianna (Gödöllő), 18 pont: Zsugyel Adél (Miskolc), 18 pont: Németh Ágnes (Körmend).

A bírálóbizottság dicséretben részesíti a következő pályázókat: Papp Bernadett (Kaba), Hör zu, mach mit-szerkesztőség (Türr István Közg. Szki. Baja), Radnai Béla Közg. Szki. Beszélni nehéz köre (Bp.), Magyar-Angol Tannyelvű Gimn. diákrádiósai (Balatonalmádi), Kállai Adél (Kiskunfélegyháza), Szalóki György (Debrecen), Varnyú Ilona tanárnő tanítványai (Óbecse), Tóth Ernő (Ják), Ocsenás Eleonóra, Rácz Eleonóra (Topolya).

A bírálóbizottság értékeléséből: A 61 pályamunka többsége megfelelt a pályázati kiírásnak. Elsősorban azokat a pályázatokat emeltük ki, amelyek az anyanyelvápolásra ösztönöznek, elgondolkodtatnak a publicisztikailag is színvonalasak. A dolgozatokban megjelennek az utazás közbeni anyanyelvi élmények, a nyelvi-nyelvjárási félreértések, a kéttannyelvű gimnázium nyelvi képzése kétnyelvű interjúk és riportok tükrében; több véleménycsokrot is közreadtak az anyanyelvi kérdésekről az ifjú riporterok, s persze színvonalas esszéikkel is találkozunk. A jutalmazott és a dicséretben részesült anyagokból néhányat – rövidítve vagy átdolgozva – javasolni fogunk a rádió Tettlen ért szavak c. műsorában, valamint az Édes Anyanyelvünk c. folyóiratban való közzétételre. Természetesen a közzétételről az illetékes szerkesztőségek döntenek majd.

Az ünnepélyes díjátadás 1993. december 28-án volt az Anyanyelvápolók Szövetségében. Az eseményről a Híradó is beszámolt.

B.G.

A szerkesztő postájából

Nem én vagyok az egyetlen, aki azt hirdeti: ahhoz, hogy a nyelv-művelő munka hatékony legyen, nem elég néhány nyelvész igyekezete. Az a pár nyelv-művelő rovat, rádió- vagy tévébeli nyelvi műsor arra ugyan elég, hogy bizonyos időszéri kérdésekre ráirányítsa a figyelmet, de arra semmiképp sem, hogy a különféle sajtótermékekben vagy az ország kisebb-nagyobb településeinek nyilvános feliratain található nyelvhasználati furcsaságokat, követsékre csábító s ezért veszélyes hibákat kipellengérezze. Ehhez egy társadalmi nyelv-művelő hálózat, egy országos figyelőszolgálat kell; anyanyelvünknek több száz olyan lelkes híve, aki olvasói levélben vagy akár személyesen szóvá teszi az észlelt hibákat, rámutat a különféle rendű-rangú botlásokra. Levélíróink között jó néhányan vannak ilyenek, hol kudarcról, hol sikerről számolva be. A szerkesztői postába ezúttal e társadalmi nyelvőrök leveleiből válogattam, mégpedig mindkét típusból egyet-kettőt. Elsőnek Fodor Zoltán olvasónk (Debrecen, Füredi út 32.) levéléből idézek néhány sort.

„A Tv-híradót nagyon sokan nézik. Eppen ezért az ott látható feliratok helyesírására fokozott gondot kellene fordítaniuk. Sajnos, nem teszik! Az időjárás-jelentés szót mindmáig egybeírják, holott kötőjellel kellene. Azazhogy többszöri levélbeli kérésem nyomán kijavították, s néhány hónapig helyesen jelent meg, de azután újabb személyi változások következtek, s valami furcsa véletlen folytán – vagy ki tudja, milyen okból – ez az összetett szó újból a régi, helytelen írásmóddal jelenik meg a képernyőn, azaz kötőjel nélkül. Ezek után Önökhöz fordulok, kérve, jelentessék meg lapjuk, azaz lapunk hasábjain soraimat. Talán ennek lesz foganata!”

Reméljük, csakugyan lesz. A kérést mindenesetre teljesítjük. Most pedig egy olyan levélből idézünk, amelynek írója örömet osztja meg velünk. Szövetségünk tagja, Marton Livia (Nagyalásony, Kossuth u. 51.) írja a következőket:

„Egy apró jó hírt szeretnék Önökkel megosztani. Bizonyára Önök is találnak a postadajukban nap mint nap különféle reklámanyagokat, prospektusokat. Ezek nagy része botrányos helyesírású, idegen szavaktól hemzseg és bosszantóan magyartalan. Egyszer csak nem bírtam már tovább, és néhányuknak egy-egy levélben megírtam észrevételeimet. Nos, közülük a Quelle cég válaszolt is. Arra illetékes tisztviselői küldtek egy nagyon kedves le-

velet, amelyben megnyugtattak, hogy már intézkedtek annak érdekében, hogy a következő katalógusukban az említett hibák ne forduljanak elő. (A levél egy 300 Ft-os vásárlási utalvánnyal volt bélelve!) Igaz, hogy ez a változás nem az én érdemem, de én mindenesetre biztatónak találtam; bárcsak a többiek is követnék példájukat! Bízunk benne! (És persze: ne adjuk fel!)”

Az iménti „apró jó hír” után most egy másik, ugyancsak eredményes közbelépésről számolunk be, ezúttal dr. Pásztor Emil (Eger, Rózsa Károly u. 4.) levele alapján. Olvasónk, aki egyébként állandó szerzőnk is, így ír:

„Végül arra emlékeztetlek egy példát, hogy a nyelv-művelő munkának igenis van eredménye. Az egy Erek utcai patikán nemrég még a hibás Aphoteka felirat volt olvasható. A Heves Megyei Hírlapban megfelelő magyarázattal szóvá tettem ennek a helytelenségét, s a napokban arra járva már láttam, hogy a hibát kijavították, a h betűt átvitték a t-hez: Apothe-ka.”

Végül a közelmúltban megalapított – s e számunk Hírek című rovatában is említett – Lőrincze-díjjal kapcsolatban idézek fel egy megkapóan kedves történetet dr. Tóth Vilmos (Veszprém, Halle u. 7/G II.6.) levele nyomán. Azt írja le, hogyan kapta meg ő már évekkel ezelőtt magától Lőrincze-Lajostól a Lőrincze-díjat. Beszámol arról, hogy hosszú éveken át a helyi városi és járási ügyészség vezetőjeként, egyúttal pedig buzgó TIT-előadóként tevékenykedett, majd így folytatja levelét:

„E sokirányú munkám eredményeként mehettem fel 1977-ben Pestre, a TIT VII. kongresszusára. Veszprém megye képviselőjeként én szoltam hozzá a beszámolóhoz. Önt (Ezt nekem írja G.L.) nem láttam a teremben, de azt tudom a dokumentumokból, hogy Önt a nyelvészeti országos választmány választották. Én pedig a jogi választmány tagja lettem mint a megyei jogi választmány vezetője.

Ez a bevezetés. A lényeg: Lőrincze tanár úrral a teremben egy sorban ültem, ő is Veszprém megyei küldött volt Szentgál és Pápa jogán. Mint említettem, nekem kellett hozzászólnom az anyaghoz a veszprémiek nevében. Úgy tűnt, sikeres volt a hozzászólásom, őszinte, nagy tapsot kaptam, s ezt követően Lőrincze tanár úr külön odajött hozzám és melegen gratulált, amint mondta, hogy ilyen szép, tiszta, fordulat, magyaros beszédet már régen hallott. Este sétahajókáztunk. Mi, veszprémiek egy kupacban élveztük a nyári estét a Dunán, velem szemben épp Lőrincze tanár úr ült. Beszédbe elegyedtünk, kikérdezett, ki vagyok, mit csinálok, néhány veszprémi ismerőséről is hallani akart, s aztán visszatért a délelőtti hozzászólásomra. Már szégyell-

tem, annyira dicsért. Egy Lőrincze! De ha már így esett, tréfásan megkérdeztem: „Adna ezért nekem egy Lőrincze-díjat?” A válasz: „Adnék bizony, kiskomám!” Ezt az elismerést örömmel vettem tudomásul.

S aztán évek múlva kaptam egy meghívót, melyben az állt, hogy Lőrincze tanár úr lejön Veszprémbe, és ott el lehet vele beszélgetni. Természetesen elmentem a rendezvény színhelyére, s miután ő tartott egy rövid bevezetőt, lehetett tőle kérdezni. Én néhány kérdést tettem fel neki Szentgálról, Pápáról, nyelvészeti munkájáról, ő pedig kedvesen válaszgatott, mint ahogy a mások által feltett kérdésekre is. A rendezvény befejeztével láttam, hogy többen dedikációt kérnek tőle. Nálam nem volt könyv, csak a meghívó. Gondoltam, ez is megteszi. Odamentem hozzá, és elébe tettem a meghívó hátlapját. Elkezdte írni: „Is-mételt elismeréssel Lőrincze Lajos. 1985. dec. 10.” Emlékezve az együttes hajókázásra, megkérdeztem tőle, megismer-e engem. „Hát hogynem!” – mondta ő mosolyogva. Ezen felbuzdulva újból szóba hoztam az akkori hozzászólásomat, az akkori dicséretét, s azt, hogy megígérte nekem ott a hajón a Lőrincze-díjat. Ha lehet, kérem írásban... „Igen, emlékszem, komám, meg is kapod, ha oly fontos neked...” S azzal ráírta a meghívóra, hogy „Lőrincze-díj, egyelőre pénz nélkül.” Megköszöntem, kezet fogtunk, s elmentem, mert sokan vártak dedikációra. Én pedig örömmel vittem haza a Lőrincze-díjat – pénz nélkül. Persze nem is azért mentem, tudtam, hogy úgyszincs Lőrincze-díj, de ez a lényegében tudományosan és emberileg is elismerő néhány sor kifejezetten boldoggá tett. Különböző érdekes lett volna azt a hamiskás mosolyát, amikor leírta – egyelőre pénz nélkül – lefényképezni.”

*Lőrincze-díj
egyelőre pénz nélkül*

Íme, eddig a történet. És ha azt a jellegzetes, hamiskás Lőrincze-mosolyt többé már nem is tudjuk lefényképezni, a levélben említett „díj-alapító” szövegecskét – Lőrincze kezeírását – megpróbáljuk ide fényképezni arról a meghívóról, amelyet levélírónk el is küldött nekünk. S ezt látván még inkább megmelegsik a szívünk, ha arra gondolunk, hogy már van Lőrincze-díj, és noha csak szerény összeg jár vele, már nem is pénz nélkül...

Grétsy László

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

MEZŐKÖVESD „ZSÓRI” Gyógy- és Strandfür-

ÁRA: 60 Ft
6 % ÁFA-t tartalmaz.
SZJ: 20912

NYUGDÍJAS GYEREK (1-14 ÉVES KORIG)

ÉRVÉNYES: 1993 évben a váltás napján 9-18 óráig.
Egy személy egyszeri belépésére jogosít.

A népszerű mezőkövesdi Zsóri-fürdőben – mint a belépőjegy mutatja – különös gondot fordítanak a nyugdíjas gyerekekre. Vajon ugyanígy törődnek a pályás matrónákkal vagy a csecsszó aggastyánokkal is? (Beküldte Szabó Viktória budapesti olvasónk.)

Nyugat-Európa egyik vezető élelmiszer-ipari cége, magyarországi értékesítési hálózatának fejlesztéséhez keres DEBRECENBEN LAKÓ

utazó üzletkötő munkatársat.

FELADATA:

a cég jelenlegi vevőkörével történő kapcsolattartás, új vevőkör kialakítása, az áru terítésének lebonyolítása, melyhez gépkocsit biztosítunk.

Olyan érettségizett fiatalok jelentkezését várjuk, akik megfelelnek az alábbi feltételeknek:

- jó kapcsolatteremtő készség, önállóság és határozottság,
- B kategóriás jogosítvány,
- erkölcsi feddhetőség.

Várjuk címmel, telefonszámmal ellátott fényképes önéletrajzát

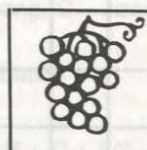
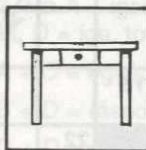
„Agilis 237726” jeligére a kiadoba, a megjelenést követő 10 napon belül.

A mellékelt hirdetést a Hajdú-bihari Naplóból vágta ki és küldte el nekünk Szerdi Jánosné püspökladányi olvasónk. Kísérőlevelében afelől tudakozdik, hogy szerintünk mit kell elkövetnie a jelentkezőnek ahhoz, hogy erkölcsileg feddhető legyen, s így eséllyel pályázhasson az állásra. Nos, mi úgy véljük, nem kell nagy ügyet csinálni a dologból. Egy kisebbfajta bankrablás már elég, sőt akár már egy jelentéktelen kasszaifurás is megteszi. Ha valami ilyesmi van a tarsolyában, bizalommal várhatja pályázata kedvező elbírálását. Vagy talán mégsem? (Közzéteszi: G. L.)

Kedves Ciki! Ugye nem baj, ha tegezlek, hisz újszülött vagy: most jelent meg az első számod. Sok szerencsét, növekvő példányszámot, hosszú életet kívánok! Az viszont ciki, hogy azt hiszed, külön bulvármagazin leszel, ha idegesen (magyar helyesírási szempontból: szabálytalanul) írod az alcímed: boulevard magazin. A bulvár szót évtizedek óta magyarosan írjuk; minek most visszaidegeníteni? A bulvárlap, bulvársajtó, bulvármagazin az én szótáramban nem lebecsülő értelmű szavak. Minek hát idegenes, előkelősködő írásmód mögé bújtatni őket? (K. G.)

2. Színezd ki azokat a képeket, amelyeknek a nevében s, sz van!

1. Rajzold le azokat a tárgyakat, amelyeknek a nevében g, k betű van!

egér
cica

kút
sátor

virág
fa

olló
kocka

A fenti példákat elsős kislányom olvasókönyvéből másoltattam ide. Nem kenyerem a vészharang kongatása, de milyen magyar nyelvet lehet olyan tankönyvből tanulni, amelyben az egyes és a többes számot sem képesek tisztességesen egyeztetni? Azoknak az elsősöknek a kedvéért, akiknek nem nyelvész a papájuk, ideírom a helyes formát: azokat a képeket, amelyeknek...; azokat a tárgyakat, amelyeknek... Talán okulnak belőle a tankönyvkiadó nénik és bácsik is, s kijavít(tat)ják a hibát! (K. G.)

EROTIKUS TELEFON BULI

ÚJ
0-24h

ÉLŐ-BESZÉLGETÉS ÉS FLÓRT!
EGYSZERRE 14 MÁSIK TELEFONÁLOVAL
CSEVEGHETSZ, HIVD MOST!

00.1809.537.0694

A házibuli mintájára talán a telefonbuli is egybeírható, de az élőbeszélgetés – mint műfaj – föltétlenül. A flórt-ról az ékezetet áttűjthatná a szél a hivd-ra. (Az X-Press-ből ollózta: B. G.)

Újabb Babaházak

Újak jobbakk az eredetieknél. Tehát ezek az eredetiek.

– Miért mixeled tendenciózan újra a dalaidat?

– Nem akarom, hogy a divat határozza meg a zenémet. Az eredeti nő-táim nem kifejezetten tánc-orientáltak, viszont vidéken a diszkós a műezzin. Arra táncolnak, amit kikiált slágernek. Ezért inkább megcsinálom a dalok dance-verzióját. A Babaházak II. kapcsán két remix maxi single is megjelenik, de a CD is tartalmazhat új remixet a második album dalaiból.

A Babaházak című lemez egyszerűen jó! Tendenciózus mixelés, tánc-orientáció, dance-verzió, remix maxi single ellenére. Pierrot-val a Pesti Műsor készített beszélgetést. (Akinek a zene tetszik: B. G.)